

JOAN FUSTER
ANTOLOGIA DE TEXTOS

POESIA

Infant que jo vaig ésser

A Jaume Bru

Aquell món sobre el somni, amb jardins i sanefes
i un ocell invitat, i paraules de vidre,
aquell país real on no entrà la memòria,
¿és només la memòria?

¿Què resta ja de mi, l'infant que va habitar-lo?

Dins d'aquest cos que porta
el meu nom de dolor com un senyal inútil,
¿què resta ja de mi, de l'infant que vaig ésser?

Sí, només la memòria.
Sí, només la pau grisa,
l'eix dur de la nostàlgia
de cara a Déu que crema.
Només això: la crosta d'una vena exorable,
l'ombra després del grill, la via destrenada.

Mireu-me tots: jo era
un infant de silenci.

Escoltava les tardes trair-se en llurs banderes,
m'incorporava al risc de les espigues santes,
queia sobre els papers que descriuen la joia,
portava a les genives
un desig de meduses i de roques fonent-se,
i agraïa que obrissen les nits llurs campanades
a fi de variar de perfil o de nombre.

Res no serve de tanta terrible saviesa.

D'amor i de manera, de coses obtingudes
amb llunyania amarga,
se m'han desavesat les mirades concretes.
Visc mudament, subjecte a una ala subterrània
o a un incert cauteri,
i arriben els diumenges i són com una roba

abandonada enmig d'un camp de calç i pressa,
i m'arriba un paisatge
i es despaga en oir-se,
i el lacre es descompon, i els cauts retrats m'ofeguen.

Mireu-me bé: jo era,
goludament jo era, segurament jo era.
Sóc només la memòria.

[*Terra en la boca*, 1953]

Poema sobre València

A Richart i a Ventura

Amb l'alba, la ciutat és més bruta i extensa.

Darrere el serení, després del llum amable
que situa els cantons, quan el sol es completa,
l'alba intenta assolir les primeres comarques
del cel i els campanars, i despulla i espolsa
els carrers, les palpebres, els geranis dels testos.

Amb l'alba en les parets, la ciutat sembla un càstig.

A les finestres altes,
un llençol perd les vores.
El vi i el llibre tornen.
¿No sentiü congregar-se

l'alè dels matrimonis colpejant contra el clima?
El peix, en les parades, bota com un silenci.
¿No veieu com s'afanyen
el taulell detingut, la campana que es trenca?

Un home sense dents busca un tren o una alosa.
¿No es reintegra el càlcul
al curs del cansament i al cos llarg de les dides?
El neguit apareix sota les fiambres.

Una olor insistent, de llautó o de feblesa,
comunica la nova d'haver-se obert el canvi.
El vell impuls atònit que domina les boques
s'amplia en els vestíbuls.

La ciutat, presonera de la teula, s'hi esgota.

El sol, o la nit plena, potser la protegeixen:
ara és nua, principi,
indecisa, corrent –poder que s'aventura
cap a dins, pels racons, pels seus bastidors negres.

Més bruta i més extensa,
i l'alba malgrat tot també ací és alba.

El pa acabat de coure,
un pa pastat amb ferros,
sense sal, sense força,
avança sordament, lleuger, contra la urgència.

La ciutat, l'alba, el cor, dins la humitat profunda,
dins la humitat lluent i apegalosa,
dubten per un instant entre el plor i la venda.

[*Terra en la boca*, 1953]

La poesia (1950)

Si us l'hagués d'explicar amb plena comparança,
diria que és com si, de sobte, no esperant-ho,
us trobàsseu enduts al fons clement i simple
de l'acte de l'amor, quan un fruit us traspassa,
i els ulls se us desentelen, i la llum sona a trossos,
i us sentiu les mans breus i carregades d'obra
i en la llengua un adàmic pregust d'algues salvatges,
i visiten el crit plomes i alevosies,
i enmig de la memòria una font es concentra,
i us coronen campanes, i hi ha un saber d'origens
tàcit en vostres gestos, en els camins que hi porten.

[*Terra en la boca*, 1953]

Criatura dolcíssima

1

Criatura dolcíssima –que fores
la sola riba forta, un deix d'idea,
la mà que entre les meues perdurava!

Criatura dolcíssima o miracle
total o prosperada llum –que fores
grat de llavis pertot i branca exempta!

Criatura dolcíssima i fondària
i visitació de mots atònits
i pietat complida i cim –que fores...

2

¿Eres així com et recobre i jure?
Ja no ho sé. Cada instant, buscant-se objecte,

t'adjudica diversa retirada.

¿Eres? Ets! Ets així! Tot jo t'hi obligue.
I així, i així, i així! Oh l'inventari
de lloances que en faig, oh ardents successos!

Concorren a invocar-te, i t'enuncien,
unes últimes forces de tristesa.
En elles he escollit bandera i ala.

3

Era tardor, un temps sense solatge,
estrany de cansaments, que em retenia
entre roses inertes, entre exili.

Vingueres. Flabiols i cobejança
i cadernereres deien la sorpresa.
Fou un començ de faules vencedores.

I vaig saber l'amor: un lloc de messes
i tu, ah i tu com un repòs, com una
sobtada companyia inajornable!

4

Érem hostes del bes i la insistència,
uns territoris radiants, els únics,
i argument negador de la nostàlgia.

A força d'alegria, vam obrir-nos
més càlids privilegis: la mateixa
veu per als dos, sang dura, al·legories.

Establirem el món sota la nostra
perfecció. Duràvem, prosseguírem.
Fidel, el món du encara aquell bé gràcil.

5

No sé si m'estimaves: t'estimava
i això era tot, i això era prou, i els dies
obraven per a mi racons tendríssims.

T'estimava amb les hores i amb el somni,
i et cantava, i passaves, i abril queia,
i et sabia ma carn meravellada.

Sí, t'estimava lentament i sorda.

Com s'estimen les coses marcescibles.
Com s'aprèn l'idioma de l'absència.

6

Tenies 19 anys, i a punt la joia,
i esperança de mi en les teues galtes.
Jo t'intentava noms o altres carícies.

Vàrem recórrer, junts, tots els designis
d'un espai de coloms, les destinades
nits al respir a mitges, la ventura.

¿I què no redimien nostres cossos?
Eren purs blanament. Provant llur glòria
la forma del retorn els adoptava.

7

Vindrà l'hora de veure dins els versos
i algú dirà de mi: heus ací un home
que moria allarat en clars abismes.

I algú dirà també: heus ací, sota
l'afer minucios de les paraules,
un deliri que cou, un risc de gleva.

¿Però no hi trobaran ta pau, tos muscles,
la teua olor completa, penetrant-me?
¿No hi llegiran ton nom amb un bell pànic?

8

Mira com regracie a Déu aquella
ocasió de càntic i memòria,
hui que ton rostre ocupa el fons dels llibres.

La nit tan gran, la falda on es reclinen
les meues voluntats de tu, n'accepta
una altra més, la d'ara, adolorida.

Tota l'ànima junta ve a trobar-s'hi.
I és com si es descobrís senzilla, dreta,
enmig de tanta passió que em passa.

9

Una amor perpetrada en l'agonia
i de mirra i escalf, amor, et guarde,

i l'alt agraïment en què madura.

Art de fervor és món treball d'espera,
perquè ja t'he tingut; i cure amb somnis
la casa transcendent on em deixares.

I et guarde plenitud. Vindria a dir-t'ho
aquest goig sense gest, si preguntaves
a quin afany m'assemble o a quin tigre.

10

Record et dius, amor, record o vetla,
i distància estesa des dels braços,
et dius clima de set, et dius silenci.

Record et sent, amor; en cada tebi
naixement d'un record, i edat excelsa,
i en cada vena meua i desvalguda.

Record o espina lenta, amor, et pense,
i secreta estatura de la vida,
dins de l'amor, amor, on visc encara.

[Escrit per al silenci, 1954]

EL DESCRÈDIT DE LA REALITAT (1955)

De la llum al color

En el procés de descrèdit de la realitat, l'impressionisme afegeix o descobreix un estigma més: la realitat és, segons els seus principis, inconsistent: millor dit, la realitat, per al pintor, queda reduïda a ser un suport de la llum, pell damunt la qual llisca la llum. El pintor impressionista no atén sinó a la incidència de la llum sobre els cossos. Volent copiar la realitat, en copia l'aventura a través de la llum. No li importa gens la cosa: qualsevol objecte serà bo, sempre que li ofereixi l'oportunitat de recollir-hi un espectacle d'irisacions i tonalitats. Per això l'impressionisme continua, i duu a maduresa, la tendència paisatgística. El *plein air* és el reconeixement de les múltiples possibilitats que susciten les variacions lumíniques en embolcallar els arbres, les muntanyes, l'aigua, els edificis. Les figures humanes, inserides en el mateix ambient, tenen també aquesta inconsistència, aquesta vagarositat primordial: la minúcia de la reproducció és substituïda per la pinzellada viva, pel toc d'efecte a distància. L'aplicació dels resultats a què la Física arribava en l'estudi dels colors, facilità la tasca dels impressionistes –o, potser, contribuï a suggerir-la. Però la llum sobre els cossos i les coses és color. Puntillisme, divisionisme, el que fos, tècnicament: colorisme, en suma. El color llum no és encara el color absolut dels *fauves*: tanmateix, el quadre es disposa a esdevenir una relació de masses de color. La realitat s'esfuma quan s'esfumen

els seus contorns. I si la realitat tendeix a fer-s'hi fonedissa, aquella relació ha de cercar un justificant fora d'ella, fora de la realitat: la bellesa, que durant el segle XIX – “realisme”-- havia quedat desvirtuada pel caràcter, reprèn ara els seus furs. La bellesa, però, no apareixerà esclavitzada –almenys no tant com abans- pel disseny imitatiu. Que aquesta és la paradoxa de l'impressionisme: volent copiar la realitat amb un verisme nou, més exigent que tots els ja intentats, procura fixar-la en un instant concret, però allhora aqueix propòsit s'esvaïa en un delicat fervor cromàtic. Per aquí trobaríem, sens dubte, més d'un antecedent de l'art abstracte, en tant que allò implicà que la còpia començava a rendir-se, a cedir davant l'atracció plasticista. El pas de l'impressionisme a l'art abstracte, si bé en l'ordre cronològic es fa esperar unes dècades, en l'ordre simplement lògic resulta més acostat: quan un pintor, mirant la realitat fugitiva, la realitat immersa en el pas de les hores, no hi veu sinó una successió d'estats lumínics, i aquests l'obliguen a pensar el quadre com una conjugació de taques de color, les quals només tenen valor en tant que suposen una bellesa plàstica, ¿no està molt a prop del que propugna un pintor abstracte? Basta que es convenci que, per al seu propòsit, per a obtenir aquell tipus de pintura, no és necessari seguir les formes reals. Si les formes plàstiques són en si bellesa, serà inútil de cenyir-se a les formes de les coses: aquest és el fons de l'art abstracte.

Pintura abstracta

L'art abstracte es justifica en un concepte de la bellesa que la redueix a «una relació estètica i harmoniosa de plans, colors i línies». La fórmula –d'un «petit mestre holandès» contemporani: T. van Doesburg- resulta vaga i fins i tot tautològica. Però cal admetre que no hi ha manera de parlar d'aquestes coses tan evanescents, com no sigui usant mots-nebulosa i peticions de principi. Ara: tampoc no vacil·laríem a dir que sí que sabem què es vol expressar amb allò. Un quadre és bell perquè és bella l'equació de «plans, colors i línies» que hi ha pintats –plans, colors i línies que tenen, en ells mateixos, tota la substantivitat necessària per a valer autònomament, sense referències al món de la realitat. La bellesa és, *només*, bellesa plàstica, i és l'element plàstic el que exclusivament s'hi estima. El pintor impressionista, el *fauve*, el cubista, volgueren obtenir de la realitat –encarant-se amb ella cadascú a la seva manera i amb els seus procediments- aquesta bellesa plàstica pura. Però si això es pot aconseguir per mitjans merament intel·lectuals, per la lliure elucubració de formes i colors, subjectar-se a la realitat, ni que sigui com un lleu punt de partida, equival a posar-se límits i destorbs en l'operació creadora. La bellesa, per al renaixentista, era una sublimació de les formes naturals; per a l'acadèmic del XVIII, una racionalització de les formes naturals; per al romàntic; la caracterització de les formes naturals: a partir de l'impressionisme, el procés de l'evolució artística s'orienta a aconseguir una bellesa per fi desvinculada de les formes naturals. Impressionisme, fauvisme, cubisme, foren els assaigs que conduïren a la convicció de l'existència d'aquesta bellesa a part de la realitat. El pintor abstracte, resumint pel seu compte, la proclama objecte específic de la pintura. És el final d'un cansament singular. Quan el pintor ja no sap què fer més –perquè ho ha intentat tot- amb la realitat desacreditada, l'oblida, li gira l'esquena, l'exclou de l'àmbit de la pintura. Aleshores, el quadre pretindrà ser un afer de matemàtica, d'àlgebra, un

problema de combinacions, en el qual el resultat serà aquella entelèquia sublim, aquella bellesa intrínseca, incontaminada de residus contingents.

LES ORIGINALITATS

(1956)

La cosa és, ben mirat, decisiva, d'aquelles que determinen el color i la guisa d'una època. Us bastarà, per a comprovar-ho, parar l'atenció entorn vostre, dins vosaltres mateixos. Entre totes les obsessions, més o menys, n'hi ha una de profundament tenaç: l'obsessió d'això que s'anomena *originalitat*. Podrà variar la dosi en cada cas, però tothom viu posseït per la dèria de distingir-se, de fer sentir la seua presència, de vèncer l'anònim i el nivell. Un impossible supervivent de qualsevol segle passat veuria el nostre com una pul·lulació angoixosa, com un domini de la febre: no solament per la velocitat, pel negoci, pels múltiples estupefaents diaris; més encara que això, el fraparia l'ansia de singularitzar-nos, que ens manté sempre en tensió. L'home d'avui, quan arriba a escapar d'aquelles formes, una mica banals, i utilitàries, de s'*abêtir* –la velocitat, el negoci: l'estupefaent que siga-, s'esforça a convertir la solitud en què se sent, el simple fet de la seua existència, en un valor, potser en l'únic valor. I ho fa sense adonar-se'n massa, quasi d'una manera irreflexiva, responent a un instint més que no pas a una vocació. Diríeu, no obstant, que es tracta d'un valor que, per a ser-ho, demana l'assistència embadalida del proïsme. La nostra solitud només ens resulta suportable si la potenciem, o l'excusem, com una *singularitat*: enmig o enfront de la presumpta compacitat *dels altres*, només l'orgull ens consolarà.

[...]

Si examinem amb cura la història de les arts plàstiques durant els anys d'entreguerres, observarem que la nota més llampant que se'n desprèn ve donada pel fet d'haver-se convertit la *novetat* en categoria estètica. El Final de Segle havia preparat aquest viatge. No sé si de Verlaine, però estic segur que d'un poeta *maudit*, fou la consigna precursora, segons la qual «*le rare c'est le bon*». I Baudelaire, en l'últim vers de *Le voyage*, diu allò d'anar al fons de la mort, que hauria estat experiència probablement intransferible, si, a través d'una variada gimnàstica formal, l'artista modern ha intentat la conquesta del nou, d'aquells suposats dominis –com deia Apollinaire, màxim propagandista de l'aventura- «*où le mystère en fleur s'offre à celui qui veut le cueiller*». Es considerarà llavors que un primer –que un sol- precepte obligava l'artista: el de no assemblar-se als seus predecessors ni, si podia, als seus contemporanis. Això significava l'adopció, com a punt de partida, del principi de la novetat permanent: ser sempre nous, infatigablement nous, nous sobre totes les coses.

Un imperatiu d'aquesta mena, però, duu a la fugacitat radical de qualsevol teoria i pràctica estètiques que s'ancoren en ell. La conseqüència immediata del principi de la novetat havia de ser, com fou, la successió rapidíssima d'escoles i de modalitats, d'*ismes*. Els ismes –no ens importa ara el seu contingut concret- nasqueren i moriren obedients a una inflexible exigència de novetat. I és natural: tot el nou està destinat a deixar de ser nou l'endemà mateix de la seua producció. Tècnicament, si filem prim, en arribar aquest endemà, el nou ja hauria passat, ja seria *vell* d'alguna manera. No oblidant això, calia tenir sempre a punt una novetat per tal de substituir la novetat

anterior, la que estava caducant. El resultat era previsible, o siga, com a final sense solució, el trucatge, el cansament, els retorns.

En l'etapa dels ismes, que és la del màxim desig de singularització estètica, la novetat era un mitjà habitual per a aconseguir-la. Tanmateix, convé desfer la confusió entre novetat i originalitat, no sentides aleshores com a distintes, i acostar-nos, així, a un concepte vàlid de cadascuna d'elles. Observant el que s'esdevé en èpoques no intoxicades per la pruija de la novetat, ens adonem que tota originalitat implica una porció de novetat. Hi ha novetat en Dant, en Chaucer, en Ausiàs March, a despit de pertànyer, tots tres, a la més atapeïda i consistent tradició medieval. Però aquesta novetat és, per dir-ho d'alguna manera, inevitable, accessòria, una cosa que, evangèlicament, els era donada per afegidura. La novetat dels ismes, al contrari, fou buscada en primer lloc. Precisament el problema, i eixamplant-ne l'àmbit, jo afirmaria – amb una ben patent lapalissada- que s'és nou respecte a l'anterior i s'és original respecte a tot.

NOSALTRES, ELS VALENCIANS

(1962)

Hi ha una pregunta que tots ens hem fet en alguna ocasió, moguts per un motiu o altre: què són –què som- els valencians? Ens l'hem feta els valencians, i se la fan, també, els altres catalans. L'abast i el sentit del «què» inicial són obvis: mirem d'aclarir, exactament, la nostra entitat de poble. [...] Pocs valencians hi deu haver –valencians amb un mínim de consciència d'ésser-ho- que no s'ho hagin plantejat alguna vegada: què som i per què som com som.

[...]

Si hi ha res que tothom veu a la clara, és això: que «fallem» en tant que poble normal. Ni el més optimista dels indígenes no sabria fer-se il·lusions sobre el particular. Ens sospitem una deficiència obscura en la nostra constitució col·lectiva, en la nostra complexió de societat. No es tracta, ara, de mesurar la «normalitat» d'un poble pel grau de concreció institucional a part, jurídica i administrativa, en què viu: es tracta de dèficits més profunds.

No caldrà que jo faci la ressenya, ací, de les manifestacions habituals d'aquest desballestament. Són un trist teixit d'abandons, de desídies, de timideses, de mimetismes estèrils; una barreja de localisme inútil i de conformitat provinciana, una progressiva depauperació social. Indiferents o mistificats, els valencians –els valencians en bloc- vivim presos en una espècie de passivitat confusa, que no encertem a superar: passivitat concertada sobre la nostra condició de valencians, més que res. Tota comunitat mitjanament sana manté, per damunt o per sota dels seus antagonismes interns, uns nexes de solidaritat bàsics, gràcies als quals continua afirmant-se en ella mateixa i és ella mateixa: són aquests nexes els que, entre nosaltres, van relaxant-se de mica en mica, es debiliten, s'esvaeixen. Encara el gentilici «valencians» vol dir alguna cosa, naturalment, i més que no sembla a primera vista: però la seva força vinculatòria i estimulante queda rebaixada, restringida, quasi ineficaç.

[...]

El valencià, quan pensa en la seva entitat de poble, es troba «incert»: present que no és carn ni peix. No és un atzar, per exemple, que no hagi pogut produir-se un «nacionalisme valencià» seriós, ni que els episòdics intents realitzats en aquesta direcció hagin estat flàccids i pintorescos. No obstant això, tampoc la perspectiva integradora en què venim inserits des de fa –almenys- dos segles i mig, no ha arribat a subsumir-nos del tot en una nova categoria global. D'aquí el «marginalisme» permanent dels valencians, en el pla de la consciència col·lectiva. Ni el més desarrelat ni el més insensible dels homes de la meua terra no acaba d'eludir aquesta sensació d'ambigüitat. I és una ambigüitat paralitzadora, enervant. No crec que sigui irremeiable, naturalment – si ho cregués no escriuria aquest llibre: fóra perdre el temps-; però cal reconèixer que constituirà una rèmora greu per al futur del país, en una etapa pròxima.

[...]

De tota manera, estic convençut que una obra com aquesta no pot ésser concebuda sinó des d'una decisió de futur. I això que anomeno «decisió de futur» és un punt que fa temps que tinc ben clar. Si començo per denunciar la nostra malaltia o les nostres malalties col·lectives, és que sé que sense això mai no tindrem la possibilitat de sobreposar-nos-hi. Els valencians hem de defensar-nos com a poble: tal és, reduït a afirmació incitant, l'apriorisme a què em referia.

[«Introducció»]

«L'eximpli de la mata de jonc»

Ramon Muntaner, natural de Peralada –hi va néixer el 1265-, «ciutadà de Mallorca» entre 1287 i 1300, es casava amb una dama valenciana l'any 1311. En 1316 s'havia establert definitivament a València. També ací va pertànyer a la categoria dels «ciutadans», i fou Jurat, i assistí com a ambaixador de la ciutat a la coronació d'Alfons el Benigne. En 1326, a la seva alqueria de Xirivella de l'Horta de València, començava a redactar la seva Crònica. En algunes de les pàgines d'aquell llibre enorme i deliciós, els valencians d'avui –i tots els catalans- troben matèria de meditació fructuosa. El cronista, més d'una vegada, amonesta lúcidament els reis de la Casa d'Aragó que, en el seu temps, dominaven el Mediterrani occidental –el d'Aragó, el de Mallorca, el de Sicília-: els recorda el valor polític de la unitat. «Estats ab bon cor e siats d'un voler e d'una voluntat», els diu. És l'única manera de triomfar sobre els enemics. Ells, els dinastes medievals, s'acollien al «senyal» de les quatre barres, «e ab aquell han a viure e a morir». Això, en principi, ja els obligava moralment a no trencar la cohesió «familiar». Però no era solament aquesta «raó» que els predica Muntaner. L'«obligació moral» té el més noble fonament: «sóts descendents d'aquest sanct senyorrei En Jaume», els diu, evocant la figura del Conquistador, és a dir, la suprema unitat de la nissaga. Una altra al·legació podia fer-los, i els feia, d'ordre pragmàtic. I la feia a l'estil del seu temps, amb eximpli: «l'eximpli de la mata de jonc». «E si negum me demana: “En Muntaner, ¿quin és l'eximpli de la mata de jonc?, jo li respon que la mata de jonc ha aquella força, que, si tota la mata lligats amb una corda ben forta, e tota la volets arrencar ensems, dic-vos que deu hòmens, per bé que tiren, no l'arrencaran...; e si en llevats la corda, de jonc en jonc la trencarà tota un fadrí de vuit anys, que sol un jonc no hi romandrà»... Substituïm els reis pels pobles, i l'admonició de Muntaner –el més

«complet» català que registra la història- perdura, per a nosaltres, amb tota la seva validesa. La idea dels Països Catalans és alguna cosa més que una flatulència romàntica, com algú podria creure. És una «obligació moral», en principi. És, al mateix temps, una precaució salvadora: *in unitate virtus*. La corda que lliga la mata de jonc –la unitat- és l'únic camí que ens queda, si volem subsistir com a poble: valencians, «catalans» i balears. «E si en llevats la corda, de jonc en jonc, la trencarà tota un fadrí de vuit anys, que un sol jonc no hi romandrà». I qui pugui i vulgui entendre, que entengui.

Un destí marginal

[...]

El desfasament entre centre i perifèria serà constant, des de Carles V fins avui. Importa poc, ara, si el toc òptim ve d'un costat o de l'altre. L'important és que es tracta de dues zones político-socials que la Monarquia dels Àustries –Societat Anònima constructora de l'Estat espanyol- no aconsegueix de fondre en una de sola. I com que la Monarquia s'identifica amb el centre, la perifèria queda condemnada a viure al «marge». La perifèria, doncs, ni fa ni deixa fer: no «fa», perquè, sense un cap propi, no pot fer; no «deixa fer», perquè, encastellada en el parapet foral, intercepta tant com pot el «*mando y poderío*» del rei absolut. Quan Felip V, amb la Nova Planta, assola l'anacrònic edifici medieval dels «*privilegios y libertades*», la situació de fet no és alterada. L'Estat borbònic és ja un Estat unitari; però la perifèria segueix essent perifèria, i el centre, centre. La revifalla econòmica del XVIII accentua la diferència entre ambdues zones. Tot el centripetisme intel·lectual i polític dels perifèrics dels Set-cents, tots els lligams econòmics que aleshores s'estableixen entre els diversos pobles de la Monarquia, no suprimiran ni tan sols atenuaran la divergència. Centre i perifèria han esclerosat les respectives posicions. El centre es creu la part suprema de l'Estat; la perifèria es troba postergada dins l'Estat. Entre l'un i l'altra hi haurà una tensió contínua. El centre esdevindrà automàticament autoritari respecte a la perifèria; la perifèria es fa sistemàticament protestatària respecte al centre.

Un Estat unitari autèntic ho hauria evitat, tot això. Però, potser l'Estat unitari era una simple utopia. Perquè marxés bé calia que fos unitari en un pla més profund que la mera superestructura de l'organització jurídic-administrativa: hauria calgut que fos unitari en la base social, és a dir, uniforme en la seva complexió de «poble». La geografia i la història, i sobretot l'economia i els hàbits mentals que en deriven, impossibilitaven o, més encara, contradeien aquella uniformitat. El centre intentà de salvar l'inconvenient reduint la perifèria per assimilació i per coacció. Hi ha fracassat. En algun moment la perifèria ha semblat voler imposar-se al centre: imposar-li un rei – l'arxiduc Carles d'Àustria en 1705-, una revolució –la federal del 1873-, una reacció –la carlina-, un ideal qualsevol més o menys ben intencionat de reajustament de l'Estat. Però tot inútil. La «marxa sobre Madrid» que en 1843 acomplien les tropes sortides de València, i que derrocà la Regència d'Espartero, no fou ben bé un triomf de la perifèria, sinó de Narváez. Si el centre fracassava en un sentit, la perifèria ha fracassat en el sentit contrari. El centre s'ha aguantat fins ara amb les inèrcies de l'Estat: al cap i a la fi, l'Estat era ell. La perifèria s'ha esbravat, en canvi, a força de subversions. Només una part del XVIII té, en el terreny dels fets, la calma feineria d'una treva. Però la subversió se

li ha fet costum. Unes vegades ha arribat a la vora del secessionisme, com el 1640; d'altres es justifica en les més brillants afirmacions espanyolistes. Tant hi fa: en el fons, no és sinó subversió, dissidència incurable.

POETES, MORISCOS I CAPELLANS

(1962)

Lectors i escriptors en la València del segle XV

Un nou tipus de lector entra en escena, en la nostra societat. Ja no és el «clerc» medieval, docte en llatí; ni són tampoc les «persones simples e llegendes e sens grans lletres», que constituïen de vegades el públic d'Eiximenis i per a les quals calia escriure «per manera simple e grossera». Són, ara, «homes de paratge», i ben mirat, no hauríem de prendre aquesta designació literalment: no sols els nobles en sentit estrictament formaran el nou públic. També la burgesia, una burgesia cada dia més pròspera i més ambiciosa, s'incorporarà a la lectura, i acabarà per determinar-ne la tònica. Aquest procés integrador es consuma al llarg del Quatre-cents en una bona part d'Europa: la introducció de la impremta no farà sinó accelerar-lo. Però, homes de paratge o burgesos, els lectors que aleshores es defineixen, presentaran, com a característica concurrent, una diguem-ne expectació intel·lectual pròpiament «moderna»: ni «clerics» ni «llocs» a la manera medieval, constitueixen una clientela amb necessitats específiques, les quals orienten en gran escala el desplegament de la cultura europea fins als nostres dies. I si les «curiositats excessives» la centren en una mida apreciable entorn d'una producció «literària» de consistència filosòfica o científica —la «gran ànsia de saber» que censurava Nicolau Quilis—, també la lectura esdevé un mitjà de divertiment, d'esplai desinteressat. Per aquest últim costat, més que res, les repercussions que l'eixamplament del públic tindrà sobre la producció dels escriptors seran profundes: la «literatura», en l'accepció actual de la paraula, s'hi veurà estimulada en una proporció sense precedents en els segles immediatament anteriors.

Així mateix, el canvi afavorirà tot d'una les llengües vulgars. La preeminència del llatí entrava en crisi. En el passatge de Canals que he reportat més amunt, ja s'anuncia un fet directament vinculat a l'ascensió dels nous lectors: «tots los llibres adés seran vulgaritzats», escriu el dominicà. Sembla que, per a ell, «els llibres» per antonomàsia foren les obres de l'Antiguitat clàssica. Mentre el lector havia estat un «clerc», la traducció podia estimar-se supèrflua: no calia que els «llibres» fossin «vulgaritzats», ja que els qui havien de llegir-los coneixien els idiomes venerables. Ni el burgès ni l'home de paratge no dominaven, o no dominaven perfectament, sinó el seu vernacle: l'accés als clàssics, doncs, els era vedat. I eren els clàssics la primera lectura que demanaven. Els humanistes no hi cediren sinó provisionalment. Ells segueixen creient en la superioritat del llatí. Jaume Conesa, el traductor de les *Històries troianes*, havia dit el 1356 que el romanç era respecte a la vella llengua «així com plom en esguard de fin aur». Aquesta idea perdurarà, més o menys conscient, durant molt de temps. Però també és cert que la nova situació estava destinada a promoure la victòria del vernacle. Joanot Martorell dirà que escriu *Tirant lo Blanc* «en [llengua] vulgar valenciana» «per ço la nació d'on jo só natural se'n puixa alegrar e molt ajudar per los

tants e tan insignes actes com hi són». De mica en mica, i per la mateixa pressió de les circumstàncies materials, l'escriptor es troba més lligat a la seva societat: el seu lector és gairebé el seu veí. Burgesos i homes de paratge li imposen la llengua, la seva llengua, i ell, també burgès o home de paratge, s'hi sotmet de gust. Els idiomes populars lliuren llavors una lenta batalla per sortir del lloc subaltern que ocupaven dins el món de la cultura. Allà on això no és torbat o interceptat per causes polítiques marginals, el creixent predomini social de la burgesia comportarà el triomf literari de la llengua nacional.

DICCIONARI PER A OCIOSOS

(1964)

Bellesa

No crec que tinguéis raó aquell respectable doctrinari antic, quan deia que no hi ha res tan agradable com contemplar la bellesa sense concupiscència. Això és una idea de vell o d'impotent: de vell o d'impotent que es resigna a ser-ho. Perquè, si en contemplar un cos adorable no sentim la «concupiscència» que ens fa desitjar-lo, ¿no sentirem més aviat la ira de no sentir-la, o l'enveja dels qui la senten? Encara no he arribat a l'edat en què pugui veure'm condemnat per la naturalesa a una inapetència tan paorosa. Però, si un dia hi arribo, em consideraré ben infeliç. La concupiscència –diguin els moralistes el que vulguin- és la vida.

Covardia

Si volem –i ho hauríem de voler-, sempre trobarem una raó per a excusar les accions del covard: la seva covardia. Perquè, qui és que no ha tingut mai por? És clar que la por pot ser superada: diuen que el valent no és sinó un que té por i se l'aguanta. Potser sí. El que sí que sé és que no hi ha manera humana de fixar un límit moral en aquest terreny. Cadascú s'administra la pròpia por com pot i com Déu li ho dona a entendre. I tampoc no ens hem pas d'enganyar: tothom és covard per comparació a algú altre. Ja podeu ser tan temeraris com vulgueu: mai no serà impossible que un qualsevol veí vostre consideri que la vostra *valentia* és inferior a la seva, i que, per tant, sou un covard. Una bona regla de conducta, en això com en tantes altres esferes i coses, serà aquesta: no censureu, no condemneu ningú perquè sigui allò que vosaltres podreu ser en alguna ocasió. Per exemple: covards.

Escepticisme

M'agradaria escriure una apologia de l'escepticisme. Heus ací uns temes que caldria explicar-hi:

1) *Aspecte intel·lectual*: Els escèptics són sempre –i per definició- persones raonables: enraonades. Es posen cautelosament al costat de la raó, i per això solen tenir raó. O dit d'una altra manera: dubten, i encerten.

2) *Aspecte moral*: L'escepticisme és l'únic correctiu viable de la fanatització i de la badoqueria. L'únic: no n'hi ha d'altre. De més a més, l'escèptic s'inclina a practicar el sarcasme, que, com tothom sap, és una forma higiènica i eficient de la caritat.

3) *Aspecte social*: L'escèptic no serà mai un assassí. Tampoc no incorrerà mai en pecat d'heroisme. Es tracta de dos mèrits que cal valorar en els seus termes justos.

4) *Aspecte polític*: Els escèptics no fan les revolucions, certament. De vegades les preparen; de vegades les depuren. I res més. D'altra banda, no indueixen els seus conciutadans a l'odi, ni a la resignació, ni a la indiferència.

5) *Aspecte tècnic*: L'escèptic –i només l'escèptic- és sensible al temps, a la història, a l'irrepetible, al concret. Se situa, doncs, als antípodes de qualsevol tendència a l'abstracció.

6) *Aspecte literari*: L'escepticisme és incompatible amb la poesia lírica, amb l'oratòria –sagrada o profana- i amb la metafísica. Si l'escèptic intenta fer versos li sortiran pedestres i àcids; si intenta pronunciar discursos, quequejarà, per indecís o per escrupolós; si intenta elaborar disquisicions sobre l'ésser, acabarà burlant-se'n.

Etcètera.

Mentir

Mentir bé és un art molt difícil, que poques persones arriben a practicar amb solvència i dignitat. Abunden els mentiders; però, en general, són mals mentiders: se'ls coneix que menteixen. Un infundi no hauria de ser honorablement qualificat de mentida sinó quan és perfecte: quan presenta una aparença justa de veritat. Per això sempre resulta preferible de dir la veritat, la pròpia i exacta veritat, en el cas que siguem incapaços d'inventar mentides invulnerables. Les mentides poc convincents, de més a més, tenen el desavantatge de desacreditar aquell qui les propala. En l'ordre de les relacions normals d'home a home, el principi de «credibilitat» és essencial: hem de «creure» el nostre interlocutor perquè sigui possible d'entendre'ns-hi. El mentider, el bon mentider, es fa creure: el seu falsejament de fets o d'idees s'ofereix amb uns aires de versemblança tan nets, que no dubtem a acceptar-lo com a veracitat. Amb un bon mentider ens podem entendre –o malentendre-, i, encara que en sortim perdent, el tràmit serà còmode i simpàtic. El mal mentider, per contra, ens deixa en una situació inquietant. Sabem que està mentint-nos, i no podem «creure'l»: li retirem la nostra confiança. Amb ell no hi ha res a fer: la relació resulta penosa, queda viciada des de l'origen, s'estableix –si s'estableix- sobre bases fictícies per ambdues parts. Una bona mentida val per una veritat. I, repeteixo, «mentir bé» exigeix tants i tan rigorosos dots d'imaginació i de malícia, que les persones no proveïdes d'una tal genialitat hauríem de desistir-ne i procurar ser verídics sempre i per principi. Encara que dir la veritat sigui o ens sigui desagradable. En aquest punt, com en molts d'altres, la «utilitat» dona raó als moralistes més repatanis.

Orgull

L'únic orgull que trobem comprensible és el nostre. Vull dir *orgull* en el sentit pejoratiu de la paraula. No crec que hi hagi ningú que sigui orgullós d'una manera ingènua o inconscient. La sobrevaloració dels propis mèrits, l'excés d'estima de si mateix, que segons els diccionaris normals és l'orgull, rarament no són sentits com a *sobrevaloració* i com a excés. Sabem el que valem i el que som, i no vacil·lem a creure que valem *més*, que som *més*. I això, que en altri ens resulta d'una obscenitat

intolerable, ens sembla correcte en el nostre cas particular. Per què? Potser perquè davant l'orgull dels altres ens reconeixem desdenyats. La «sobrevaloració dels propis mèrits», l'«excés d'estima de si mateix», ningú no se'ls fa en el buit, en la soledat: ens fem en funció del pròxim. Com tots els vicis i totes les virtuts, l'orgull no pot practicar-se en l'aïllament, sinó que exigeix la presència d'algú o d'alguns sobre els quals recau. L'orgullós és orgullós en tant que autoafirma la seva superioritat de cara als qui l'envolten. La superioritat aliena –real o fictícia- ens mortifica o ens empipa. Per contra, necessitem proclamar-nos superiors als nostres veïns: sovint, si més no. Amb una mena o altra de superioritat, no importa quina. No se'ns amaga que és una superioritat probablement falsa, o almenys deliberadament exagerada. Però la necessitem. Ens ajuda a anar fent.

CAUSAR-SE D'ESPERAR

(1965)

Maniqueïsmes

S., 2 maig

Ignoro si, en el ram de les vel·leïtats filosòfiques, el maniqueïsmes té, encara avui, alguna prolongació solvent. Hi ha, però, unes formes *pràctiques* de maniqueïsmes, d'ús freqüent, que no convé de menysvalorar. Penso en aquella mena d'individus que tendeixen a reduir qualsevol plantejament social o ideològic a una divisió inconciliable: d'una banda, el Bé, i els bons, i de l'altra, el Mal, i els dolents. Els qui fan aquestes dicotomies abruptes, naturalment, s'inclouen per principi en el costat del Bé: en el gremi dels bons. Ells posseeixen la veritat i –per consegüent- tenen raó: sempre. Els altres, en canvi, tots els altres –en la mesura que dissenteixen d'ells-, són una espantosa emanació demoníaca... Una tal simplificació podrà semblar-nos pueril, superficial o ignara. En tot cas, no hauria de semblar-nos inofensiva. No ho és gens, d'inofensiva. El maniqueïsta laic dels nostres dies, si més no, es converteix en un perill públic notori. És un home que *actua* «com a bo» i «en nom del Bé», sense que res li torbi aquesta convicció. I ataca l'«enemic» -el dolent, el Mal- amb una impàvida seguretat: la que dona el fet d'estar persuadit de la pròpia «virtut». ¿Què no serà capaç de fer un home, en aquestes condicions? Abans, d'això, se'n un «fanàtic». El fanàtic és indefectiblement, un maniqueïsta.

[Del «Diari 1963»]

L'HOME, MESURA DE TOTES LES COSES

(1967)

Un pronom personal

Jo? Els pronoms personals són una de les parts de l'oració –perquè suposo que continuaran sent, com em van ensenyar a l'escola, «parts de l'oració»- més capcioses i torbadores. Els usem amb la major desimboltura, donant per bo que «sabem» allò que volem dir –designar- amb ells. Però, en realitat, hi ha poques «coses» tan inconsistents com això que anomenem «jo», «tu», «ell»... Per al tràmit empíric que constitueix la

nostra vida de relació, ja valen. Naturalment. En la pràctica, si volem entendre'ns amb un mínim de rapidesa –i això no significa que realment ens «entenguem»-, no convé ser massa exigent amb el llenguatge. I és quan un es para a pensar-hi –en el llenguatge- que les complicacions salten al primer pla. Per fortuna, la gent, presa en bloc, sol ser bastant sensata com per a no ficar-se en llibres de cavalleries. Aquelles complicacions, en efecte, resultarien gairebé angoixoses si es tractava del pronom personal de primera persona del singular: jo. La meva erudició literària no és massa gran, però puc aportar dues petites dades curiosament il·lustratives, que ens permetran –amb alguna benevolència per part del lector- fixar l'«estat de la qüestió» referent a l'afer. «Jo sé qui sóc», deia don Quixot amb una certa arrogància al pobre Pedro Alonso, que el va alçar de terra després d'una de les seves tristes i merescudes caigudes. «¿Qui podria dir-me qui sóc jo?», cridava, horripilat i horripilant, el rei Lear en una de les seves crisis de demència. Perquè –no caldrà recordar-ho- tant el personatge de Cervantes com el de Shakespeare eren dos folls rematats. I un podria començar les seves reflexions preguntant-se si l'obsessió del jo no serà, precisament, tema de folls.

És evident que tots som molt sensibles a tot allò que ens incumbeix: tots som, en una mesura més o menys prudent, fervorosos egoistes. Això és tan obvi com natural. Però convé evitar les confusions. Un egoista és, sempre, qualsevol cosa llevat d'un indagador del seu propi jo. L'egoista «exerceix» el seu jo: això és tot. El que «sigui» aquest jo el deixa aproximadament indiferent. D'altra banda, tampoc no hem de prendre massa seriosament els filòsofs quan parlen del «jo». Ho fan sovint, i amb una gravetat professional que sorprèn. El «jo» sobre el qual especulen no és el seu: és, més aviat, un jo abstracte i acadèmic, un pur concepte. Sens dubte, el «jo» dels filòsofs continua sent un pronom, però és un pronom «impersonal». Això mateix pot dir-se respecte dels psicòlegs d'escola, de laboratori o de clínica. En tot cas, pot reconèixer-se que el psicoanalista s'ocupa del «tu» -del «jo» del seu pacient-; però, fins i tot així, hi hauria molt a discutir. Més prop de don Quixot i de Lear estan els poetes: els poetes lírics. Els poetes si que es diverteixen amb el seu «jo», matèria assíduament indefectible dels seus versos. Ells, si bé es mira, també pertanyen al ram dels delirants. És clar que la seva folia és benigna, sovint artificial, i, per regla general, inofensiva: però folia al capdavant. Els moralistes, en canvi, que són gent bastant seriosa, eludeixen aquests embolics. «*Le moi haïssable*», deia Pascal.

Tanmateix, tot el sistema ètic de l'Occident –el sistema ètic «laic»-, ¿no està basat en aquesta precària, obscura i vaporosa realitat que és el «jo»? «Coneix-te a tu mateix» i «Esdevé qui ets» són dues màximes fonamentals de la vella moral pagana, que han passat a ser-ho del modern humanisme. Ningú no negarà l'efectiva força estimulante que uns tals preceptes contenen, encara que potser mai no hagin tingut una aplicació massa ferma ni freqüent. Tots dos es concerten sobre el «jo», i sobre el «jo» en la seva més estricta identitat: conèixer-me «jo» i arribar a ser «jo». Amb tot, sospito que els dos il·lustres consells clàssics tenen ben poc a veure amb l'afirmació de don Quixot i amb la pregunta del rei Lear. Conèixer-se un mateix, ¿equivaleix a «saber» qui s'«és»? Arribar a ser qui s'és, ¿implica també «saber-ho»? Jo demanaria disculpes al lector per l'aire intricat que aquestes frases puguin presentar. Crec que seria impossible escriure-les d'una altra manera. La meva pretensió, en aquesta nota, com sempre, és

d'assemblar-me com menys millor a un filòsof, perquè sento una particular desconfiança pels mètodes, les preocupacions i els resultats d'aquesta espècie docent. Sospito que les línies referides podrien delatar la pretensió contrària. No hi ha res d'això. Sigui com sigui, el problema que s'hi formula queda en peu. Jo, ¿què puc saber de mi? I allò que arribi a saber de mi, ¿serà saber qui sóc? «Qui...».

L'experiència demostra que qualsevol pot «conèixer-se» fins al màxim que sigui possible de conèixer-se un mateix, i pot «arribar a ser el que és» en la mesura en què això li està permès a la vanitat humana, sense que pugui dir que sap «qui» és, i fins i tot sense que li hagi passat pel cap de preguntar-s'ho. La pregunta, de fet, implica un desdoblament: sóc «jo» qui pregunto pel meu «jo», qui tracto d'indagar sobre la meua entitat com a «jo». El «jo» que demana saber és el mateix «jo» sobre el qual hauria de recaure la saviesa. Estic segur que els tècnics en qüestions metafísiques admeten la possibilitat d'aquest joc, i que tenen les seves bones raons per a acceptar que un pugui ser subjecte i objecte a la vegada de la interrogació. De tota manera, el que ja no em sembla tan fàcil és que la resposta satisfaci plenament la curiositat implícita en la pregunta: no em sembla fàcil que es pugui formular el «qui». Temo que el que se n'obtidria seria un «què». Si tornem a prendre els textos citats abans, i hi introduïm una lleugera rectificació en l'altre pronom –el «qui»–, tal vegada aniríem pel bon camí. «Jo sé “què” sóc!», hauria dit don Quixot, i les seves paraules deixarien de semblar-nos un disbarat. ¿«Qui podria dir-me “què” sóc jo?»», en boca de Lear, perdria la seva ferocitat vesànica i es convertiria en una atribolada bestiesa, ben comprensible, d'altra banda. «Què» en comptes de «qui». Amb això canvia molt la cosa. Perquè aleshores les respostes possibles ja caben dins la versemblança: «jo» sóc ximple o llest, blanc o negre, virtuós o alegre, avar o luxuriós, etc. La resposta és un adjectiu. Que és la part de l'oració menys comprometedora de totes.

COMBUSTIBLE PER A FALLES

(1967)

Elogi definitiu de les falles

No ho oblidem: la falla, en definitiva, és una foguera. En un principi –uns orígens no massa remots, per cert–, era només una foguera. Més endavant, el combustible bàsic va sofrir una metamorfosi genial: el munt de trastos inútils, l'«estoreta velleta» i totes les altres coses que donaven pàbul a les flames d'un simple goig gremial o de veïnat, es van convertir en una bastida de fusta i cartons, amb ninots intencionats. La falla passà a ser un espectacle de carrer, propici a l'animació ciutadana i a l'atracció de forasters: la mala bava satírica es ficà pel mig, i a mesura que la festa prenia vol, el «monument» adoptava proporcions sumptuoses i balafiadores. En una paraula: l'important, en la falla, no era ja tant la foguera, el foc, com el material destinat a ser cremat. Certament, es tractava d'un material curiosament feliç, divertit, ric, bigarrat. La gent acudia –acudeix– de totes bandes a admirar-lo. L'enginy dels valencians, aquella tendència innata a la mordacitat que ens caracteritza, tenia ocasió d'aplicar-se en aquest cas. El foc, sense voler-ho, quedava en un segon terme.

És clar que ningú no pretengué mai eliminar-lo. A tot estirar, s'ha fet la tímida excepció d'indultar un ninot cada any, i un pensa, no sense malenconia, que el pobre ninot de tela i cartó salvat de les flames hauria preferit cent vegades la incineració a aqueixa cadena perpètua a què el condemnen en Déu sap quin polsós sostremort municipal. Tothom està d'acord, en efecte, que la falla es planta per a ser cremada. Ens horroritzaria la hipòtesi contrària. I feriria el nostre millor amor propi local. Precisament, en l'íntima satisfacció que els valencians senten davant les falles, intervé un indiscutible element d'orgull: ens agrada que es veja que es cremen les falles, és a dir, que «cremem» els diners que ens costaren. Sembla que, amb aquesta festa, manifestem la nostra condició de poble pròsper, capaç de tan enorme i repetit dispendi. I, a més, hi ha el fet mateix de ser la foguera, en si, un espectacle agradable: una forma de pirotècnia elemental i massiva.

Però el foc –el foc de les falles– mereix una consideració més profunda. En realitat, és una variant de l'eterna foguera ritual, que la humanitat de l'ample món reitera des dels seus temps més antics. Els etnòlegs deuen saber quin significat atribuïa l'home primitiu a la flama gratuïta: potser una ofrena, potser un exorcisme, però sempre un gest dirigit als seus déus per congraciar-s'hi. La por o l'alegria pogué suscitar-la, el prec o l'agraïment. No crec que siga fortuït que la majoria de les fogueres folklòriques que encenen els pobles –Sant Joan, Sant Antoni Abat, per exemple, entre els cristians– coincideixen amb dates molt essencials del calendari agrari. Semblen lligades al cicle de les collites, o més exactament, a la roda de les estacions. Les falles valencianes se situen a la vora de la primavera. Si van unides a la celebració de Sant Josep, aquest lleu desplaçament de dies ha de ser entès com una concessió per a cristianitzar la festa. I tot això que he anat dient, deu ser, poc més o menys, el que qualsevol folklorista hauria d'aventurar per a explicar el naixement de la nostra festa de març. Tal vegada es podria objectar a la teoria algunes severes raons històriques i fins i tot la simple circumstància de tractar-se d'unes fogueres ciutadanes i no rurals...

Siga com siga, la veritat és que la tradició piròmana a què em referesc ha perdut, pertot arreu on subsisteix, la seua prístina substància religiosa. Els pobles segueixen elevant fogueres en les dates de rigor, però ho fan moguts exclusivament per un impuls festival. El ritu ha perdut vigència com a ritu, perquè els déus o les intencions s'han esvaït. Ara: el foc continua sent el foc, amb tota la seua fascinació intacta. Veure consumir-se dins les flames alguna cosa, encara que només siga una pila d'objectes inservibles, és una experiència que afecta fibres molt profundes del nostre esperit. En algun petit racó de l'ànima tenim amagat Déu sap quin tèrbol instint sacral, heretat de mil generacions d'avantpassats piadosos. I en aquest instint es barreja el goig de la destrucció i l'ansia de salvació. Amb el foc desenfrenat davant els ulls, un foc que nosaltres mateixos hem provocat perquè sí, un home vell de segles acudeix a la nostra emoció. Quan els valencians s'apiloten als carrers de la ciutat, la mitjanit del 19 de març, per veure cremar les seues falles, un batec anacrònic i esfereïdor els uneix a les més fosques forces del passat.

(1961)

CONSELLS, PROVERBIS I INSOLÈNCIES

(1968)

[Aforismes]

Reivindiqueu sempre el dret a canviar d'opinió: és el primer que us negaran els vostres enemics.

Moltes ferides d'amor són només ferides d'amor propi.

Sempre s'és estúpid respecte d'algú.

La paraula fou donada a l'home, no per a revelar, ni per a ocultar, els seus pensaments, sinó per justificar-los.

El pensament s'afirma —i s'aferma— en les objeccions. Doneu-me un bon contradictor, i seré capaç d'inventar les més excelses teories.

Tal com preguntava el pobre Lear: «Qui pot dir-me qui soc jo?»

Si hi penses, comprovaràs que realment no t'empipa que et contradiguin, sinó que et facin veure que et contradis tu mateix.

És perillós de guanyar-se l'enemistat d'un estúpid, perquè els estúpids solen ser més nocius que no pas els malvats. Però, de més a més, resulta moralment més incòmode: amb un estúpid per enemic sempre tenim la sensació d'estar fent el ridícul.

Perquè l'ull pugui veure's ell mateix, li cal la mediació de l'espill. La consciència també en necessita un, d'espill. No ens veiem —o coneixem— sinó mirant-nos en l'altri.

Un amor sense decepcions no seria amor; seria, ¿què en sé jo?, confitura o música de Bach.

No sols la riquesa de pensament d'una persona, sinó també la seva complexitat de matisos sentimentals, depenen del lèxic que domini i dels seus recursos sintàctics. Pensem i sentim en la mesura en què ens ho permet la nostra llengua.

En tot allò que fem —àdhuc en allò que no està bé— només ens redimirà una gran obstinació.

Les idees que tens; les idees que et tenen. Aquestes últimes —i tu no ho saps— són les que practiques.

Pensa —sobre tu mateix, sobre el món, sobre qualsevol cosa—, i et sentiràs distint dels altres: la reflexió aïlla.

És descoratjador: tots tenim els mateixos defectes!

«Canvies? Doncs ets veritat». Ser fidel a tu mateix no implica imprescindiblement de ser fidel a les *teues* coses: a les *teues* idees, a la *teua* ètica, ni al *teu* concepte de tu mateix que tu mateix t'has inventat...

És preferible parlar, parlar clar i dir-ho tot. Les paraules, o les mitges paraules, que se us quedaran dins el cos, se us podriran.

Només no som allò que ens proposem no ser.

Un només se sent veritablement sol quan no té res en què pensar —o quan té por de pensar en res.

És un deure dels joves espantar sistemàticament els vells, ni que sigui per evitar que s'adormin del tot.

En general, no són els nostres prejudicis que ens obliguen a obrar d'una manera o d'altra: ens hi obliguen, ben mirat, els prejudicis dels altres.

Fem moltes coses només per tal de parlar-ne. Robinson era virtuós, més que no pas per manca d'ocasions, per manca d'interlocutors amb els quals fer tertúlia o confidència.

Creu-me, jove: no et facis cas! A la teva edat, un es passa la vida fent-se trampa a si mateix.

És útil que tinguis sempre una obsessió o una altra: això et distraurà.

La veritat no sempre coincideix amb la justícia, t'ho adverteixo.

El gran artista és, tota la seva vida, un aplicat aprenent de si mateix.

¿Diu realment el poeta allò que jo entenc en llegir-lo? Tant se val. Fa que jo *entengui* alguna cosa. Que si no és el que ell diu, és el que jo estava a punt de dir-me.

Creieu-me, que és una recomanació feta de tot cor. Llegiu Bertrand Russell. No és un filòsof, és un desinfectant.

Només hi ha una manera seriosa de llegir, que és rellegir.

Els llibres no *supleixen* la vida, però la vida tampoc no *supleix* els llibres.

La primera obligació d'un escriptor és de fer-se llegir.

Les poques lectures aparten de la vida; les moltes ens hi acosten.

Guerres, fams, opressions... Els crims quotidians de la nostra societat són tan monstruosos com insistits. El major de tots, però, és d'haver-nos-hi acostumat fins al punt de fer-nos-en còmplices per indiferència.

L'error d'Antígona fou oblidar que, a l'últim moment, els déus es posen al costat dels poders constituïts.

Un fracàs no s' improvisa.

Quan algú s'erigeix en jutge del seu germà, és que ja ha decidit condemnar-lo.

En determinades situacions, el silenci esdevé el recurs més infame de la maledicència.

La majoria d'edat només s'aconsegueix quan el fill comença a sentir compassió del pare. Diguin les lleis el que vulguin.

Els desmemoriats sempre tenen la consciència tranquil·la.

Únicament l'amor propi ens impedeix de ser envejosos.

Quan parla un estúpid, l'aire en queda contaminat.

Al capdavall, la mort no consisteix únicament a morir-se. És morir-se i ser oblidat. A la curta o a la llarga, oblidat.

No és que m'agradi dir «jo»; és que no tinc dret a parlar amb un altre pronom personal.

Les meves contradiccions són les meves esperances.

I morir deu ser deixar d'escriure.

Allò que més m'interessa de les meues (diguem-ne «meues») idees són les objeccions que jo mateix podria posar-hi.

Jo, ja m'accontento de tenir *una mica* de «raó» *de tant en tant*. Aspirar a més em sembla una procacitat.

Tot això que jo ara penso i escric, ho han pensat i ho han escrit molta, moltíssima gent, abans que jo. Si no fos així, no tindria mèrit.

És probable que m'equivoqui. De tota manera, he de córrer aquest risc.

Costa molt d'aconseguir una certesa, i encara sempre és interina.

¿Què sé jo de tu? ¿Què sé jo de mi?

Tinc confiança en la lletra. Qualsevol paraula escrita, bé sigui *per se*, bé sigui *a contrario sensu*, acaba sempre per ser revolucionària. Tot és qüestió de saber llegir.

La literatura consisteix a parlar de literatura.

La perfecció sol derivar cap a la mediocritat. Tanmateix, cal tendir a la perfecció. Probablement, el secret consistirà a quedar-s'hi a mig camí.

Corregir i augmentar: això és la cultura.

Un bon llibre sempre és una provocació.

No facis de la teva ignorància un argument.

Compara, i començaràs a entendre.

Tu penses *això*. Creus que penses *això* —el que sigui... Bé. Prova de repensar-ho. Repensa-ho. Veuràs com, en efecte, pensaves *d'una altra manera*.

No planyis esforços a enfonsar portes obertes. Si no les enfoneses, les tornaran a tancar.

Si escoltes quan et parlen, acabaràs per parlar tu també. És una advertència.

No paris de protestar: sempre en restarà alguna cosa.

Si tens un fill, ensenya-li a ser lliure. Encara que sigui a costa teva. En realitat, haurà de ser a costa teva...

No dubta qui vol, sinó qui pot. Esforça't a dubtar, tanmateix.

Endevinar els amics: aquest és el secret.

Quan et refuses a parlar d'això o d'allò, el teu refús parla per tu.

No acceptis la derrota fins que no trobis que en sortiràs guanyant.

Algú et mira als ulls, i et desconcertes. Però ell també se sent mirat de la mateixa manera, i no n'està menys inquiet.

Cinc sentits corporals! Demanem-ne més!

El que mana vol que els manats siguin dòcils. Tota filosofia de la història ha de partir d'aquesta obvietat.

Els vençuts passen ràpidament de moda.

Els enemics de la igualtat, de l'igualitarisme, ho són, entre altres raons més sòlides, pel temor de reconèixer-se massa «iguals».

La condemna d'un egoisme, ¿quan no és fet en nom d'un altre egoisme? (Paral·lel: La condemna d'un nacionalisme, ¿quan no etc., etc.?)

Tenim el vocabulari viciat pel classisme. Parlem de «gasos nobles», i d'un gos «sense amo» en diem un gos «abandonat», i no un gos «lliure».

La llibertat és un hàbit, i no resulta gens fàcil d'adquirir.

Només s'adquireix amb la pràctica!

No hauríem de cansar-nos de repetir-ho: totes les llibertats són solidàries.

Ves a saber per què, però els pobres acostumen a votar les candidatures de dreta.

I els rics també, és clar.

DIARI 1952-1960

(1969)

Diari 1958

Dimarts, 16 setembre

Sueca

«*La mer, la mer toujours recommencée!*», exclama Paul Valéry, en un vers de *Le cimetière marin*. I recordo que en alguna pàgina de les seves *Observaciones*, el botànic Cavanilles escriu: «*El mar, siempre interesante*». Ben sovint m'he parat a reflexionar la curiosa simetria d'aquestes frases, tan propícia a la glossa i a la citació reiterada. La gràcia, no cal dir-ho, està en el contrast dels adjectius. Un poeta i un naturalista, davant la mar, «miren» i «veuen» de maneres molt diferents. El «*recommencée*» de Valéry, metafòric i suggeridor, és directe, gràfic, d'una sol·licitud tan penetrant, que no sabríem com evitar-la. L'«*interesante*» de Cavanilles, d'entrada, sembla gris, desproveït de fantasia: un home de ciència, i més del segle XVIII, devia expressar-se així, per principi. Però, si –fent una mica de trampa– oblidem aquest origen, l'«*interesante*» esdevé immediatament enigmàtic. ¿«Interessant?», la mar?....

Confesso que, a mi, la mar és l'únic «espectacle natural» que no em fatiga. No sóc insensible als «paisatges», com creuen els meus amics; però un panorama de muntanyes, de prats, d'hortes delicades, d'erms austers, deixa d'atraure'm, un cop l'he vist. La contemplació morosa d'un fragment de geografia no entra en les meves aptituds. Hi ha persones que s'hi encanten i que són felices amb aquesta mena d'embadaliments. Troben mil matisos als colors de la terra o de la roca, infinites figures en el cos dels vegetals, moltes delícies en els jocs de la llum. I en destil·len poemes, pintures a l'oli, especulacions descriptives, indiscutiblement valuosos. Jo, mai no he pogut arribar a uns tals extrems. Em tempta més la inspecció d'una ciutat, d'un lloc qualsevol on la mà d'obra hagi intervingut: la presència de l'home, històrica o actual. De la Natura, a tot estirar, prefereixo els camps conreats, les verdures comercialitzables, les zones amb incrustacions d'enginyeria. Ho lamento, però cadascú és com és.

A excepció de la mar, torno a dir-ho. Em passaria hores i hores de cara a la mar. No m'hi cansaria. I no per vocació balneària: d'ençà que, un dia, quan era criatura, vaig estar a punt d'ofegar-me en una platja pròxima a Sueca, sóc bastant aprensiu respecte a aquest exercici. La mar, m'agrada per a mirar-la. Navegar-hi, tampoc no m'entusiasma. Mirar-la només. I, si és possible, quan no hi hagi gent a la vora. Quan hi ha gent, quan hi abunda la carn jove i exhibida dels estius, els ulls tendeixen instintivament a desentendre's del «paisatge» i s'enganxen a les cuixes excelses, als pits d'envejable visitació, a les esquenes ben establertes. La mar, cal veure-la sense interferències ni destorbs. Ella sola, solitària. Les barquetes, les veles, els vaixells i qualsevol altra superposició humana, dominadora i lucrativa, bé mereix l'atenció. Però ara parlem de «paisatges»: de la pura i nua realitat física. La mar sense ningú i sense res...

Diari 1959

Dijous, 28 maig.
Formentor

Fa ja gairebé dues setmanes que estic a Formentor convivint amb col·legues. Hi celebrem unes «jornades», unes «converses», sobre qüestions literàries, i som, massivament, l'única clientela actual de l'hotel. Parlar, ací, és parlar amb intel·lectuals: poetes, novel·listes, crítics. Excepte quan ens adrecem als cambrers, és clar. Parlem «entre nosaltres». Exclusivament. I, ben mirat, quan «escrivim», ¿no continuem «parlant entre nosaltres», i prou? Encara que el tema sigui «profà», ¿no continuem «parlant entre nosaltres»? Temo que sí. En general, pressuposem un lector «del ram», i amb aquesta convicció, segurament inconscient, inconfessada, agafem la ploma i ens posem a la feina. ¿Pot ser d'una altra manera?

Dilluns, 14 setembre
València

La «felicitat»... En francès encara sona bé la paraula, segons sembla, perquè tothom l'empra amb una encomiable desimboltura. Fullegem Malraux, Aragon, Sartre, Camus, Éluard: «*bonheur*» hi figura ara i adés, sense escrúpols. Al sud dels Pirineus, en canvi, «felicitat» és un terme d'ús més aviat restringit. L'adjectiu que en deriva, «feliç», i l'adverbi, «feliçment», tenen una vigència regular; però ningú no s'atreveix a escriure «felicitat», com no sigui en el curs d'una frase feta, o amb un punt d'ironia. Ens fa la impressió que el mot pertany a un vocabulari desacreditat: de novel·la rosa, de poesia cursi, de serial radiofònic, d'afectació petit-burguesa... Però la «felicitat» continua sent, ací com a tot arreu, una noció intranquil·litzadora. ¿En què consisteix? Pensem-hi. ¿Què és la «felicitat», què és ser «feliç», en el sentit tòpic?... Deixem de banda la literatura, o subliteratura, que n'explota el costat emotiu, i concretament, les esperances prenupcials. Hem d'examinar de prop què volem dir, què vol dir la gent, quan ens imaginem «feliços», quan pronunciem «felicitat». I la cosa salta a la vista. La «felicitat», en última instància, no és sinó una acumulació d'egoismes satisfets. O ni tan sols això, perquè la fórmula hauria d'accentuar més el tret de modèstia i fins i tot de mesquinesa: una acumulació de «petits» egoismes satisfets. No ens hem pas d'enganyar: els «grans» egoismes no entren en el compte de la «felicitat». Les ambicions fora de sèrie, en general, semblen quedar-ne excloses. Ser un financer d'envergadura, ser *mandamás* jupiterí o líder de masses, ser un historiador o un filòsof dels que marquen època, ser artista o home de ciència o escriptor excepcional, són designis bastant estesos, i insòlitàment aconseguits. Hi ha individus que, aspirant-hi i no havent-ho obtingut, se senten «fracassats», i per tant, «infeliços». D'això, però, no en podem fer cas. Les vel·leïtats, els deliris de «grandesa», no són una regla. De més a més, es tracta, quasi sempre, d'il·lusions indefinides, especulatives, boiroses, i sovint merament llibresques. La «gent» fa els seus projectes de «felicitat» a un nivell molt més tímid i alhora més assequible. «*Ah que la vie est quotidienne!*», exclamava l'oblidat Jules Laforgue. En l'àmbit de la «quotidianitat» absoluta, doncs, un és «feliç» o no... Ahir vingué a casa meva una vella parenta, animosa i analfabeta, que s'ha passat els anys fregant sòls i

rentant roba per a altri. Quan ve a fer-nos visita, se'ns obre en confidències d'una cruesa elemental. I ens ho confessava: la felicitat, per a ella, seria no haver de treballar tant. No deia «no treballar». S'acontentaria amb un respir, amb una mica de descans, el suficient per a tornar-hi reconfortadament. «Jo seria feliç si...». El «feliç» li sortia maquinal, sens dubte, impremeditat, i per això mateix, crec, amb la màxima garantia semàntica. I en efecte: tots seríem feliços «si...», i el condicional encarna sempre un programa de «petiteses». El «si», en cada cas, ve seguit per qualsevol indicació banal: biològica, bàsicament. En realitat, «costa» -o costaria- poc de ser feliç. I és estrany que no ho siguem. O no és gens estrany. Hem muntat el món de tal manera, que cal molta sort per a sortir-se'n bé. Molta sort o molta resignació. No som «feliços» perquè ni tan sols arribem a tenir al nostre abast un repertori mediocre de «satisfaccions». Aquestes «satisfaccions» salvades, qui no és «feliç»?... I ara que me n'adono: he parlat d'«egoismes». Mal fet. Tampoc no és just de dir-ne «egoismes». En lloc d'«egoismes», posem-hi «necessitats». Petites necessitats satisfetes...

LITERATURA CATALANA CONTEMPORÀNIA

(1972)

Miquel Costa i Llobera

La dignitat de la llengua

La poesia de Costa i Llobera fou, sobretot, una operació, no ja estètica -com en el fons ho és tota la poesia-, sinó esteticista, sobre la llengua. L'horacianisme a què Costa s'acull, alhora estímul tècnic i model de ponderació, el portà a establir-se un cànon idiomàtic en què es realitzava la bellesa estricta del poema, al marge d'aquella altra bellesa -concepte, afecte, paisatge- que enuncia i comunica. No és un problema de «gramàtica» ni de «purisme»: el mateix hauria pogut passar -mentre hi hagués un Costa i Llobera- en qualsevol altra llengua que no arrossegues l'handicap de la catalana.

El llenguatge es fa *poètic* a força de *dignitat*: de dignitat -i tornem a l'essencial-humanística. És interessant d'observar com Costa s'obstina i se cenyeix a la majestat intrínseca de la paraula, i a això redueix i sotmet tota la resta. L'elecció dels mots, la parquedat d'articles, l'austeritat de la sintaxi, calcats del llatí -en la mesura que era possible, naturalment- donaven al seu vers un relleu solemne i cristal·lí alhora, una sòlida diafanitat, que contrasta amb les tèrboles i incoherents efusions modernistes.

Costa i Llobera al·lega també una justificació circumstancial: en incorporar a la poesia catalana algunes fórmules antigues -estrofes alcaica, asclepiadeo-glicònica, iàmbrica, sàfica- «no usades ací», intentava demostrar «que la nostra llengua serveix per a tot, si la volem enaltir com a idioma literari». És el mateix argument amb què Maragall justifica la seva traducció d'*Ifigènia a Tàurida*. Però, com Maragall, que hauria traduït Goethe encara que no hagués calgut per raons de política lingüística, Costa també hauria intentat els trops i els metres d'Horaci encara que hagués comptat amb precedents en català. Maragall era un goethià instintiu i hagué d'anar a parar a Goethe: Costa fou un horacià, i va acudir a Horaci. La seva particular *ars poetica* tenia aquesta arrel.

Joan Alcover
La pràctica de la poesia

L'obra poètica d'Alcover s'ajustava als principis que professava. La «temprança» i l'«equilibri» innats li garantien seny i mesura en l'operació creadora. Malgrat la seva aversió a la desídia «formal» dels modernistes continentals, tampoc no se sotmeté a la temptadora seducció de «la forma bella». Si comparem la versificació d'Alcover amb la de Costa i Llobera, ens adonem de seguida de la distància que les separa: mètrica i estrofa, en el canonge, foren «motlles» triats amb una deliberació retòrica plena de seguretat, que es justifica en validesa estètica del cànon, i només en ella; Joan Alcover, en canvi, se subjecta a les formes corrents de la preceptiva perquè les considera el canal adequat per al seu «sentit de l'idioma», sense forçar-lo. Costa i Llobera cerca i experimenta «motlles» -els de l'Antiguitat llatina-, Joan Alcover se'ls troba: sembla que se'ls trobi fets i a la mida.

El mateix esdevé amb el llenguatge que empra en els seus versos. Costa i Llobera busca les paraules: pocs poetes catalans de tots els temps podrien gloriar-se d'una llengua poètica tan «selecta» com la de l'autor d'*Horacianes*. La «noblesa» del seu vocabulari, de la seva sintaxi, de la seva prosòdia –esplèndida-, concorda perfectament amb la dignitat clàssica de la forma escollida. Alcover mira de no allunyar-se massa de la llengua col·loquial. El contrast esbossat entre Costa i Alcover, ens porta novament a les definicions de Joaquim Folguera: la «forma» en Miquel Costa fou «voluntat»; en Joan Alcover, «do».

BABELS I BABILÒNIES

(1972)

Els riscos del benestar

Primer l'anomenaren «progrés». Fou la gran paraula que el XIX heretà dels «il·lustrats» més àgils del segle anterior. Ara gairebé ningú no l'usa ja en la seva vella accepció, i ha estat substituïda per unes altres que, si bé es mira, no compleixen el mateix paper dins el nostre lèxic corrent. Tal vegada la jubilació o l'oblit del vocable es deu al fet que el concepte ha deixat de ser polèmic: integrat en les conviccions rutinàries de la multitud, es converteix en pura obvietat, i ni tan sols exigeix un nom. És possible. Però, de tota manera, la situació «verbal» no queda molt clara. Avui ens estimem més de dir-ne «tècnica», o «tecnologia», o coses semblants. El rellevament semàntic té el seu interès, no cal dir-ho. I més interès encara té el fet que, a recer del canvi, estiguen ressuscitant molts antics recels. Són, literalment, els recels enfront del «progrés». En el seu dia, n'hi hagué, i descarats. Un dens sector de la societat occidental desconfià dels nous avantatges: en l'expansió de la indústria, en els «invents», en les idees i en les modes que se'n derivaven, endevinava una seriosa amenaça per a les seves formes de vida i les seves formes de domini (o de submissió). Era una sospita justa. Es tractava, a la llarga, d'una vertadera «revolució». En l'actualitat, i amb aparences distintes, reverdeix aquesta inquietud.

Com és lògic, a ningú no se li acudiria, en els temps que corren, de professar una hostilitat explícita al «progrés». Per descomptat, no hi manquen simulacions estentòries:

algun filòsof reumàtic, petits grups de poetes lírics, bandes de nois contemplatius. Però, en general, predomina l'actitud inicialment «satisfeta». Tota la nostra existència col·lectiva descansa sobre els recursos creixents de la «tècnica». Caldria ser un asceta inflexible per a renunciar a aquesta dosi de bondat material, major o menor segons els casos, que se'ns ofereix. Fins les persones més aferrades a la inèrcia o a la nostàlgia capitulen. Tanmateix, les reticències segueixen en peu. Només que la seva formulació adopta gestos i arestes inèdits: es planteja com si ens trobéssim davant un problema sense precedents, i com si el neguit no tingués res a veure amb els escrúpols diguem-ne tradicionalistes. Seria absurd negar que, en part, el «malestar enfront del benestar» -i valgui el *calembour*- no respon a dades i a temors inimaginables fa cent anys. Però també és segur que, en les seves motivacions, es prolonguen no pocs residus de la més estricta «reacció».

Podríem qualificar-lo de «tecnofòbia». O potser sigui excessiu el neologisme. Repeteixo que, en el fons, ningú no està «en contra» de la tècnica: no hi ha cap desig de tornar a les cavernes, que en seria l'alternativa. Els presumptes «cavernícoles» contemporanis nostres únicament volen «una nova Edat Mitjana», com els ensenyà el grotesc Berdialev: resulta superflu de precisar que el medievalisme en qüestió hauria de ser merament polític-social. A jutjar pel que els uns i els altres afirmen, la por s'adreça, no tant a la tècnica, com a la hipertròfia «inhumana» de la tècnica. Tècnica, sí; *ma non troppo*. La màquina dominarà l'home; les ibeemes i els robots anuncien la falla de l'Aprenent de Bruixot; l'Esperit serà ofegat per la Manipulació; l'Home deixarà de ser Home, amb majúscula, per esdevenir un tristíssim neoantropoide denominat Televident; etcètera. ¿Qui no recorda el mal averany d'Aldous Huxley, titulat sarcàsticament *Un món feliç?* L'amenaça, avui, és bastant més definida que no en l'època de Huxley. I aquí tenim la tècnica: irrenunciable i odiosa, a la vegada. L'atac, o l'alarma, en conseqüència, no es perfila exactament contra ella: va contra els seus possibles «derivats». Observem l'èxit de desdenys que ha aconseguit el terme «tecnocràcia». Una manera d'exercir la demagògia, en aquestes altures, i tant a l'àrea capitalista com a la socialista, és donar la culpa al «tecnòcrata». «Buròcrata», en molts casos, ve a ser-ne sinònim o un eufemisme: «tecnòcrata», doncs.

La crítica de base, mitjanament seriosa, procedeix de mitja dotzena escassa d'intel·lectuals germano-judeo-nordamericans. Són unes quantes il·lustres criatures de l'Europa central, formades per a la càtedra i el llibre, segons opinen els experts, sota el triple magisteri de Karl Marx, Sigmund Freud i Max Weber. Posem-hi: Marcuse, Fromm, Adorno, Fisher, i algun altre. A la seva manera, constitueixen l'equip de signe «humanista». No són ni carn ni peix: ni sociòlegs ni psicòlegs. Però juguen a l'una cosa i a l'altra, i amb memorable habilitat. Des de talaies molt distintes, participen en l'operació, igualment, alguns economistes ianquis, i fins i tot algun sociòleg més formalitzat d'identica extracció: Galbraith, Mills. Aquesta insigne plantilla ha propalat una gran quantitat de tòpics tecnòfobs, que, si en la seva intenció originària conserven una major o menor validesa, queden traduïts finalment en incòmoda banalitat quan passen a la ploma dels divulgadors subalterns. Clixés com la «tecnoestructura» de Galbraith o com la «societat tecnetrònica» -tècnica i electrònica- de Fromm, estan

cridats a prosperar en la fraseologia dels gasetillers i dels afeccionats. Unes gotes d'al·lusió al nefast i alienador «consumisme» poden completar la recepta del còctel.

L'assumpte és ardu: cal reconèixer-ho. Nosaltres els peons, ciutadania elemental i subordinada, no ens moquem amb la màniga, i ja pel nostre compte, d'instint –un instint ancestral-, veiem de mal ull els tecnòcrates.. Però no pas pel que tinguin de «tecnos», sinó pel seu èmfasi de «crates». El comportament de les «cràcies», de cap a cap de la història, sol coincidir: el prefix és el de menys. «Cratos», segons sembla, significa «força» en grec. La qüestió, en definitiva, no se centra en la importància de la tècnica. ¿La discutiríem? La pregunta angoixosa és la de si pot funcionar una «tècnica» sense «tecnòcrates». No ens en fem il·lusions: estem acostumats a esquemes socio-econòmics fatalment arcaics, i la nostra òptica no aconsegueix acomodar-se a les noves fatalitats, de grandària, de complexitat i d'especialització, que comporta una «tecnologia» galopant. Hi ha països, encara lents, on la perversió del vocabulari permet d'anomenar «tecnòcrates» aquells qui amb prou feines tenen relació amb la «tècnica». Però això és secundari... El nostre enfocament ha de ser més genèric, i insisteixo: ¿és possible una tècnica sense tecnòcrates?... Els «humanistes» hi contesten amb emotives mencions a la «utopia»: a la solució idíl·lica i ajornada. Els sociòlegs de veritat, i els economistes, es limiten a apuntar el remei del pal·liatiu: l'aspirina, que aplaca la molèstia però que no guareix el mal. ¿Aleshores?...

CONTRA EL NOUCENTISME

(1977)

Introducció a la poesia de Joan Salvat-Papasseit

Ha estat dit que *La rosa als llavis* és el millor poema eròtic de la llengua catalana. Això és indubtable. La ponderació podria estendre's, sense risc, més enllà de la frontera idiomàtica, i afirmar que és un dels millors poemes eròtics de tota la literatura europea. Eròtics. La poesia amatòria d'Occident resulta més complicada en matisos i direccions, però podríem reservar l'apel·latiu d'«eròtica» per designar-ne la part més sensual. I en aquesta zona de la lírica europea, els versos de Salvat-Papasseit mereixerien una excelsa consideració. En pocs casos com en el seu, l'amor ha estat expressat literàriament amb tant d'esplendor priàpic, tanta vehemència carnal. La vida queda, de sobte, condensada en la màgica victòria del sexe. El fet nupcial s'hi presenta amb una magnificència nova. Algú ha esmentat el *Càntic de càntics* per buscar una genealogia intocable i segura a la poesia eròtica de Salvat. En tant que poesia, però, el llibre bíblic i *La rosa als llavis* no tenen, al meu veure, gaires vinculacions. El concepte de l'amor que se'n desprèn potser sí que és semblant, i la manera de dir-lo en tant que amor. Es tracta, en l'un i en l'altra, de la mateixa glorificació del cos i de la mateixa delectació en els mots que l'expliquen.

L'«Inici epitalàmic» de *L'irradiador del port i les gavines* havia encetat el tema amb una cruesa encantadora. Els poemes posteriors el desenvolupen en detalls i anècdotes diferents, que són, de tota manera, variacions de l'únic episodi. No hi estava gens acostumada, la literatura catalana. L'amor, sobretot en la nostra poesia, havia estat només floreta innòcua, festeig de casa bona, fidelitat matrimonial o exquisidesa

psicològica. O bé, de l'altre cantó, era esplai brut, gras, subaristofanesc. La poesia amorosa de Salvat venia a introduir-hi l'erotisme, en la millor accepció de la paraula. Més amunt m'he referit a la *innocència* –i no pas infantil- que hi ha dins i sota aquesta poesia: havia de ser-ne, inevitablement, una condició *sine qua non*. Reduït a la carn, l'amor –tal com Salvat el transporta als seus versos- ha de partir de la dignitat intrínseca de la carn. La carn és pura, en si. No la torba ni la contamina cap malefici ètic o sobrenatural. Pura, i per tant literalment confessable. Salvat ens desvela la seva en la intimitat més càlida. Ho fa amb els noms habituals, amb tots –o gairebé tots- els noms, enjogassat en la complaença de la rememoració o del desig que els propis noms li susciten, net i impúdic al mateix temps.

Erotisme. Res no ens hi remet a la tradició literària de l'amor-passió. Darrere Salvat no hi ha els trobadors, ni Dante, ni el Petrarca, ni Ausiàs Marc –ni tan sols Baudelaire. Hi hauria, i problemàticament, algun pagà antic, algun oriental. L'amor, per a ell, és només una efusió lúdica dels sentits en la qual no sembla engatjada cap part més profunda de la personalitat. Tot s'hi limita al gran moment de l'avidesa. D'aquí que hi hagi una sostinguda ressonància de l'etern *carpe diem*-

Deixa't besar
i si et queda enyor
besa de nou, que la vida és comptada

-, però dut a l'extrem de l'instant essencial. Ni l'abans ni el després hi tenen importància: diríeu que no existeixen, que l'amor comença i acaba en la pròpia i llampeguejant fugacitat. Les angoixes clàssiques de l'enamorat en queden excloses. Salvat-Papasseit ignora les inquietuds que constitueixen la trama de la vella psicologia de l'amor: l'espera, el dubte, la gelosia, la por, la fatiga, la decepció, el fàstic. L'amor de Salvat és sempre un amor correspost, i correspost en la seva plenitud voluptuosa.

La poesia de Salvador Espriu

Quan l'Espriu ha hagut de fer de padrí literari de tal o de tal altre poeta, d'aquest o d'aquell prosista, conferint-los unes quartilles com a deferència liminar d'un llibre, mai no es deixa emportar per la ficció de l'entusiasme, que sembla obligatòria en aqueixes ocasions. Les seves paraules d'aval acostumen a ser discretes i prudents: una cortesia més que no una lloança. Només en tres casos, que jo recordi ara, s'ha embalat en una efusiva i explícita congratulació. Un d'ells, el primer, és el de Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Dins la nostra literatura, aquest fulgurant al·lot mallorquí tindrà, per sempre més, i gràcies a l'esfereïdora fragància del seus versos, un lloc privilegiat. Tanmateix, com que va morir jove –i tan jove!-, també l'hi condicionaran amb la fàcil excusa del «malaguanyat»: era un gran poeta que va emmudir abans de retre la seva màxima collita. Com Salvat-Papasseit. L'amistat que Espriu va donar-li en vida, ha estat, després, devoció literària sense reserves. Però entre l'amistat i la devoció hi ha un nexa massa directe, i massa respectable, perquè puguem deduir-ne gaires consideracions aprofitables al nostre estudi. Les altres dues reconegudes admiracions vernacles de

Salvador Espriu –vernacles i actuals- són Josep Pla i Llorenç Villalonga. I aquí volia jo venir.

Perquè sospito que l'«admiració» que Espriu sent per Pla i per Villalonga no està construïda només de complaences en l'habilitat de l'ofici, de miraments professionals, que els autors dels *Homenots* i de *Mort de dama* tindrien altrament ben merescuts. Crec que Espriu hi troba, en l'un i en l'altre, en Pla i en Villalonga, alguna cosa més que uns «bons escriptors». Hi troba, en realitat, unes *actituds* germanes de la seva: actituds davant la vida. Espero que el lector no s'escandalitzarà d'aquesta meua afirmació. A primera vista, ja ho sé, ¿quina «afinitat» imaginariem possible entre un Pla desmanegat i exuberant, un Villalonga aristocràtic i fred, i un Espriu melangiós i cantellut? Els escrits de tots tres no s'assemblen de res: ni en les maneres, ni en els temes –almenys no en l'aparença dels temes-, ni en els propòsits. Josep Pla devora paisatges, gents, fets, rodamón i casolà, amb una sagacitat desconcertant; engega la prosa amb una desimboltura jocunda, impertinentment franca, per contar-ho o descriure-ho; tracta de donar testimoni del seu temps i de la seva societat. Llorenç Villalonga –*Mort de dama*, *La novel·la de Palmira*, *Bearn*- es restringeix en un petit món tancat, un veïnat de «botifarres» i de senyors rurals mallorquins, pairals i cosmopolites, que vegeten en una salsa alhora picant i ensopida d'anècdotes incordioses; ho pinta amb tacte i repòs, mesurat fins i tot quan el rictus de la ironia se li endureix; assaja la prospecció psicològica. Salvador Espriu fa versos eixuts, d'una finesa diamantina, i narracions i teatre d'un esquematisme concentrat i conceptuós; té una dicció artitzada, de pur enginy, conduïda per una voluntat impàvida i eficient; les seves estampes i les seves evocacions giren entorn de secretes angoixes. Els veiem ben distints tots tres. Només per un cantó seria plausible de connectar-los: Pla, Villalonga i Espriu, coincideixen en un evident *penchant* a la sàtira, a la sàtira o al grotesc, amb l'abast que ja he assenyalat abans. Si procuràvem d'esbrinar-ho amb cura, veuríem que, realment, en el fons d'això hi ha una altra coincidència més aguda: Pla i Villalonga pertanyen també a la nissaga dels «lúcids i desolats».

Com l'Espriu, però amb una altra tessitura i amb un altre arrelament. La concepció del món, en Pla i en Villalonga, té bastant de comú amb la de l'Espriu: la mateixa impermeabilitat a les «il·lusions» humanístiques, la mateixa convicció respecte a la inanitat de la vida, la mateixa indiferència pels ectoplasmes mitològics, el mateix pessimisme radical. Josep Pla és un materialista cent per cent –tant quan es mira la naturalesa com quan es mira la història-, i amb això ja està dit tot, pel que fa a ell. La seva «teoria de la propina», ja al·ludida, prou demostra fins a quin punt el gran escriptor empordanès participa d'una *Weltanschauung* –i demano perdó per la barbàrie del terme- d'índole «desolada». Llorenç Villalonga, per la seva banda, surt del rovell de l'ou d'un corrent ideològic ben marcat: el racionalisme francès, el racionalisme dels «*libertins*» i dels enciclopedistes, de Beyle i de Voltaire. Villalonga és un escriptor profundament «afrancesat» -com ho era el seu germà Miquel-: vol dir-se, impregnat d'allò que, amb una simplificació una mica parcial, considerem com a típic de l'esperit –de l'*esprit*- francès. La seva inclinació als autors que menaren la lluita alliberadora durant el segle XVIII resulta significativa. Per cert que això, l'afecció al Setcents de Villalonga, fa pensar en l'Ors. [...] El que ací interessava destacar és que Pla i Villalonga provenen

d'una «lucidesa» i arriben a una «desolació»: com l'Espriu. I que potser per això l'Espriu s'hi sent ben acompanyat.

«Desolació», sí. Però ni Pla ni Villalonga no en treuen una conseqüència resignada. Aquelles reflexions amb què Albert Camus enceta *Le mythe de Sisyphe* podrien ser reportades, amb alguns retocs, a la nostra consideració: quan la «lucidesa» ha fet el seu fet, i l'home arriba a la «desolada» conclusió d'un món sense sentit on ell mateix és ben poca cosa, la perspectiva del suïcidi es planteja amb una altisonància que mereix el nom de «qüestió filosòfica». Si la vida és això tan estèril i tan iniquament buit, ¿per què seguir vivint? Camus no era el primer a afrontar aquest gir del problema, ni en seria l'últim. Ni era el primer ni l'últim en donar-li solució. Que jo sàpiga, mai un «lúcid i desolat» no s'ha inscrit en les luctuoses llistes dels suïcides. La «lucidesa» ha servit per a arribar a la «desolació», però també per a sortir-ne o per a resistir dins d'ella. Desolada i tot, no hi ha més vida que aquesta: un «lúcid» comença per reconèixer això. La vida, doncs, en si, és ja un valor: l'únic valor indiscutible. Perquè la mort és el no-res. I la vida, cal viure-la. Cadascú –lúcid, desolat- s'arbitra la seva «salvació». Pla salva la inanitat del món, de la vida, de l'home, aferrissant-se a un hedonisme sòlid: a la sòlida veritat dels sentits. Molts lectors de Josep Pla s'estranyaran de veure'l qualificat de «pessimista»: la forçada morositat, l'engrescament, la brillantesa amb què l'escriptor parla d'un capvespre, d'un menjar, d'una ciutat, de tantes «coses», fa pensar en tot el contrari. I és que Pla articula la seva «solució» sobre aquella base elemental: els sentits –els sentits adverats per la intel·ligència. I en la intel·ligència, en la «raó», posa Llorenç Villalonga el seu accent de «salvació»: de salut. Contra els èxtasis, contra les genialitats, contra la bestiesa, contra totes les degradacions morboses de l'home –encloent-hi les zoològiques-, la raó serà la salvaguarda de l'espècie. Una nova «dignitat» se'ns proposa. De l'home «grotesc» passem a l'home «digne».

¿I en l'Espriu? L'Espriu no és dels qui «surten» de la desolació: és dels que s'hi queden i en fan una coratjosa victòria ètica. Podríem creure que, per a ell, viure és meditar la mort. [...] L'Espriu no faria, com potser farien Pla i Villalonga, «propaganda» de la seva «solució». És només la seva manera de viure: viure *segons ell*. I la vida, la dignitat de la vida, radicaria en una «acceptació» del seu destí de mortal. Aquesta acceptació el fortifica. En *La pell de brau* llegim:

¿Què pot desesperar-te, quin mal no suportaràs,
si acceptes el temps i la mort...?

I no sols això. Perquè el vers continua:

si acceptes el temps i la mort i l'honor de servir.

L'«honor de servir» també. L'home –l'Espriu, qualsevol- és entre els altres homes: té amb ells una inextricable solidaritat. . Per a viure «meditant la mort», cal, de primer, viure i conviure al nivell de l'home. Per ací entra en la poesia, en l'obra tota de Salvador Espriu, un altre gran tema seu: el de la llibertat i de la justícia col·lectiva. El poeta no es tanca en una torre d'ivori per dedicar-se a filar la seva passió especulativa: mai no s'hi havia tancat. I servir, l'honor de servir una causa de llibertat i de justícia

serà, tant com l'acceptació de la mort i del temps, una «salvació». L'Eclesiasta és ja ben lluny de l'Espriu, quan hem tocat el final del trajecte. Les vanitats són vanitat, però no tot és vanitat. I, contra el que el Savi de l'Antic Testament predicava -«*faciendi plures libros nullus est finis, frequensque meditatio carnis afflictio est*»-, el poeta fa, i farà, «més llibres», i continuarà la seva «excessiva meditació».

Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla

¿I els temes? No hi ha res que no sigui tema vàlid per a Josep Pla. L'escriptor absorbeix en la seva literatura tot el que la vida li ha anat posant al davant. Ell diu que, després de tants anys de fer periodisme, ja té el costum de «veure el món en forma d'articles». Potser sí. I, de fet, en els seus articles hauríem de buscar –perquè la hi trobaríem– una de les realitzacions literàries més musculades de Pla. L'article de diari o de revista setmanal no sol merèixer gaires respectes als crítics ni als lectors, i sovint, ni als mateixos autors: són considerats gènere menor, peces sense consistència. Sens dubte, les col·laboracions periodístiques d'un escriptor, sobretot si és professional del periodisme i n'ha de produir en abundància, pequen d'irregulars en la qualitat, i no poques vegades responen a excuses tan accidentals com negligibles. Però també és cert que un bon articulista pot concentrar en un article tanta literatura com en qualsevol pàgina de llibre. Pla ha escrit i publicat molts articles d'un interès literari excepcional, i, fins i tot en els que semblen més de tràmit, sempre hi ha una cosa o altra que importa retenir. Només una mínima part d'aquests papers han estat reunits en volums. Caldria exhumar-ne més, de les hemeroteques. El Pla articulista ens revela l'amplitud de la seva temàtica d'escriptor: d'això parlàvem. Perquè no és una amplitud forçada.

No nego que, quan un ha d'escriure un article de periòdic cada dia –com Pla, durant molt de temps–, qualsevol tema és bo. Tanmateix, en el cas de Josep Pla, es veu de seguida que cap tema no li és indiferent i que com més trivial sembla, potser més deliberat és. Sigui així o no, tot se li presenta com a tema aprofitable: tota la realitat, sense discriminacions. Quan escriu llibres, Pla no actua d'una altra manera. La seva literatura, com ell ha dit i nosaltres hem volgut repetir, es redueix a un dietari interminable, o a unes memòries no menys infinites. Dietaris, o diaris, i memòries, són, en última instància, un calaix de sastre, i valgui la fórmula que emprava el baró de Maldà. Tot hi té cabuda: «les més mínimes frioleres» incloses. I tot hi té cabuda, perquè no hi ha *frioleres* en la realitat, i perquè precisament allò que en les nostres rutines espiritualistes desestimem com a insignificant, gairebé sempre és el que té una importància verificable. Josep Pla ha dedicat llibres sencers a temes gastronòmics, i la cuina no és allò que en diríem un tema elevat. En la perspectiva de Pla, en canvi, representa una qüestió fonamental, més elevada que el més envitricollat arabesc metafísic. Tornem, doncs, a enfrontar-nos-hi amb el seu materialisme. Per materialista, Pla és temàticament exuberant, divers i –algun cop!– profund.

«... la meva tendència al pamflet, a la polèmica i, en general, a les idees...». Un Pla possible era aquest: el que hagués explotat fins al màxim una tal tendència. D'acord o en desacord amb el que ell defensés o ataqués, els lectors hauríem hagut de reconèixer-hi l'esplendor d'una burxadora prestidigitació intel·lectual. Però les

circumstàncies no li han permès de donar tot el seu rendiment, per aquesta banda. El pamflet, la polèmica i les idees demanen un clima de *fair play* que Josep Pla no ha conegut sinó durant períodes curts, i això l'ha privat d'esplaiar-se com era d'esperar. El públic de demà haurà de tenir present que Pla ha escrit una gran part de la seva obra en condicions de «llibertat vigilada», i no l'entendrà del tot si no «interpreta» degudament els circumloquis, els sarcasmes furtius, les mitges paraules, que la poblen. Les predisposicions «pamfletàries», «polèmiques» i «ideològiques» s'han vist segrestades pels atzars, o no atzars, de la història de l'últim mig segle al nostre país. Hi havia aquest Pla «possible», i ha quedat reduït a ben poca cosa. En un altre moment o en un altre lloc, un escriptor com ell hauria pogut fer molta feina. I dins la línia conservadora del pensament català, tan eixarreja i fútil després de Maragall, Pla hi hauria representat un empelt de renovació una mica dinàmic. Una mica només, és clar.

Però la consigna de De Sanctis continua en peu, mentrestant. Reflectir o descriure una societat, determinada en el temps i en l'espai, ja és, en si, un projecte aclaparador. Hem tractat d'explicar, abans, quines eren i són les limitacions personals de Pla, davant d'aquest propòsit. Pla no reflecteix ni descriu «tota» la societat catalana actual: cap escriptor no ho podria fer, això. Només unes zones d'aquesta són assequibles a la seva experiència, i a elles dedica la seva atenció: la seva atenció preferent. I dic preferent perquè l'atenció de Pla tampoc no podia tancar-se en un camp d'observacions restringit, i allà on anés, pels seus camins de viatger incansable, havia de disparar-se a cada pas amb la mateixa apetència de realitat que quan es troba a casa seva –al seu país. Josep Pla ha escrit moltes «cartes de lluny». No sempre són reportatges de factura maquina, improvisats i tènues, a la manera del clàssic periodista ambulat. La seva curiositat –curiositat d'escriptor- es passeja pel món amb les antenes alerta, i els paisatges i les gents, per més estranys als seus que siguin, tenen, per a ell, la infal·lible seducció de la vida, d'una forma qualsevol de vida. I no els passa per alt. Tot li és tema, repeteixo... Però, naturalment, hi ha temes que li són «més temes» que els altres: temes que són «els seus», per principi. La «seva» societat.

Paisatge i gent, també –i sobretot-. La societat no és sinó això: un grup humà concret radicat en un tros concret de geografia. Aquestes concrecions no solen ser, en la pràctica, tan retallades com els corònims i els gentilicis fan creure. ¿«Catalunya», «catalans»? Els paisatges i la gent que ocupen Pla són, primer que res, els que tenen per centre Palafrugell: literalment. «Més enllà de Palafrugell hi ha un primer cercle a dins del qual, si dieu a un home o a una dona: “Bon dia; avui fa bon temps”, us responen: “Bon dia; sí, sembla que fa bon temps”, i això és agradable. Passats, però, aquests lligams essencials, tot és per a mi completament igual...». Els paisatges són, doncs, en primer terme els de l'Empordà i territoris adjacents: els del *Viatge a Catalunya*, i *L'Empordanet*, i *La Catalunya Vella*, i tants d'altres. I en primer terme també, la «gent» són els pagesos i els mariners. Després hi vénen les ciutats on ha viscut, capitals immediates: Girona, Barcelona. I els burgesos corresponents. I la història que se'n desprèn; biografies i homenot. Paisatge i gent vol dir, així mateix, tot allò que els compenetra i uneix. El paisatge és naturalesa, i la gent són contribuents: no cal dir res més. La meteorologia o les dileccions culinàries, per exemple, hi tenen un lloc distingit. La realitat –material-, encara.

NOTES D'UN DEFICIÓS

(1980)

Recomanacions útils

Per exemple, aquesta: procureu no irritar-vos mai. O, en tot cas, procureu no irritar-vos massa, si és que no ho podeu evitar. Una irritació excessiva, acalorada, equival a allò que els capellans solien dir «ira» i inclouen en la llista dels Set Pecats Capitals. La «ira» resulta antihigiènica. De fet, totes les conductes humanes qualificades de «pecats capitals» han merescut sempre una universal reprovació, però no per atemptar contra qualsevol Llei de Déu, sinó precisament perquè afecten de mala manera la salut de la gent. Examineu-les una a una, i ho comprovareu: la «gola», la «luxúria», la «peresa», l'«avarícia... Un accés d'«ira» pot produir-vos un atac al cor, una crisi nerviosa, algun desequilibri en el funcionament de la melsa, del fetge o de vés a saber quina altra víscera. Les úlceres d'estómac –de segur!- són més efecte que causa de certs comportaments irascibles... Aneu-hi amb compte. D'altra banda, generalment, les persones propenses a les crispacions violentes acostumen a proferir crits com ara: *¡Esto es intolerable!* Jo no nego que hi hagi coses «intolerables»: en realitat, són les «insuportables», categoria especial i molt concreta. Com que el meu natural escèptic m'inclina a la tolerància sistemàtica, m'horroritza l'energumen que ara i adés –políticament, moralment, familiarment (tot és igual)- exclama el vibrant: *¡Esto es intolerable!* El tipus, si no queda fora de joc per algun patatús immediat, pot ser perillós: agredeix de seguida. M'agradaria saber com funciona tot això, des del punt de vista clínic. Naturalment, faria la pregunta als metges... Ser «tolerant» o «intolerant» és només una qüestió de glàndules –de les de secreció interna-, congènita, o si no, com les ideologies arriben a convertir-se en neurosis?

Qüestió d'influències

Una revista econòmica de Madrid acaba de publicar un repertori dels *100 españoles más influyentes*, o alguna cosa per l'estil, i confesso que he quedat molt parat en veure'm intercalat en la nòmina. ¿jo influent? ¿I tan marcadament influent? No sé qui haurà tingut la generosa idea de col·locar-me entre noranta-nou senyors més, tots ells ministres, directors de consells d'administració, capitans generals, personatges dinàstics, bisbes... Moltes gràcies. Però, pobre de mi!, ¿on arriba la meva suposada «influència? És clar que ja en tinc alguna, després de tants anys d'escriure papers, d'infatigables –i ja fatigoses- converses i conferències, d'aconsellar, de discutir, de ser discutit, de... M'ho pregunto: ¿quanta? De fet, jo només són un intel·lectual de poble, considerablement tímid, descarat en rares ocasions, inclinat a la cosa erudita, antimetafísic, i anticlerical –de tots els cleros possibles, i no solament del professional-, i antinacionalista, i... Poques coses més. Em fa una certa gràcia, no ho negaré, que algun periodista de Madrid es pensi que «tinc influència», i molta. Ja voldria tenir-ne, ja. I més encara. ¿Quina és la funció de l'«intel·lectual», ni que sigui de poble, sinó la d'influir? No com un rei, ni com un cardenal, ni com un ministre, ni com un financer gloriós, ni com un filòsof o un humorista banal. Però, ben mirat, si no arribo a «influir»

una miqueta, ¿per què collons estic escrivint aquestes ratlles? Si la llista fos dels *100.000 españoles más influyentes*, la cosa seria diferent. D'altra banda, que em qualifiquen de buda de la cultura catalana, no és cosa que em molesti: més aviat m'afalaga. Només que, posat a ser «buda» -vulgarment, algú que es passa la vida contemplant-se el melic-, he de confessar que no tinc la tendència a això. El meu melic, literal o metafòric, no m'interessa gens. Però gens.

Els noms de carrer

Cristo!, i quin *lío* han armat perquè l'Ajuntament de Xàtiva ha canviat el nom de la *calle de Gabriel Miró*!! Com si s'hagués acabat el món! El pobre Miró se n'hauria fet creus. Potser mai no s'hauria esperat que Xàtiva li dediqués un carrer. Però menys encara l'escàndol que s'ha produït en substituir-lo ara pel nom popular i tradicional. De fet, les autoritats esquerranes de Xàtiva no havien eliminat el nom de Gabriel Miró del *callejero*: s'han limitat a traslladar-lo de lloc. Això no ho han explicat com cal les agències de notícies, probablement perquè només recullen les notícies que els convé. I de seguida, ja tens els Umbrals, els Dámasos, els San Valero, posant el crit en el cel. I cartes al director. Oh, la sagrada glòria valenciana que és Gabriel Miró! Que no és solament valenciana: *española*. La cosa, naturalment, ha tingut una repercussió estentòria, a nivell d'analfabets. Miró, i els que admirem de veres més o menys incondicionalment la seva obra, hauríem preferit que la «protesta» estúpida –i errònia– s'hagués traduït d'una altra manera: comprant llibres de Miró, i llegint-los. Això val més que el rètol d'un carrer, d'una plaça, d'una avinguda. Però no. El fenomen té més aspectes. Els qui s'estiren els cabells perquè troben Ausiàs March qualificat de «poeta català», ni han llegit els seus versos ni els llegiran mai. ¿Per a què? Se'n foten, del mort i de qui el vetlla. Són simples ganes de fer la punyeta. I una total falta de decència.

Una cronologia confusa

Només hi ha una cosa que inflexiblement «passa»: el temps. I això vol dir, entre persones, que, si no ens morim abans, arribarem a vells. La vida és cruel. Sobretot si és cinematogràfica. Fa poc vaig veure, en una revista, una foto de Fred Astaire, arrugat com una pansa: si ja va pels vuitanta! La divina Greta deu anar pels setanta-cinc, però no es deixa retratar. I la gràcil Brigitte Bardot si no ha complit els cinquanta, pocs li'n faltaran. La llista podria allargar-se amargament: la Bergman és del 15; Marlon Brando, del 24; la Marilyn era del 26. L'Elizabeth Taylor, si fa no fa, pertany a la generació de la Bardot. Em limito a la mitologia de les pantalles que, més o menys assíduament, he contemplat. Per algun reflex irracional, ens inclinem a pensar en «elles» i en «ells» com si fossin immutables: eren imatges-cromo, que la relativa perduració del cel·luloide manté intactes. Però la il·lusió s'acaba. Els monstres sagrats, d'una joventut aparentment eterna, es desmoronen com qualsevol altre veí. Com els notaris o els canonges, per exemple. Hi ha les varices, l'arteriosclerosi, el reuma, els ossos dèbils, la dentadura postissa, la flaccidesa dels músculs, els ulls que s'apaguen, el cervell que decau... Tot això. És l'ancianitat. Amb una diferència: el notari i el canonge, senils,

sempre semblaran respectables; Brigitte Bardot, no. ¿Quina pinta faria ara James Dean, si visqués?...

Temes preferiblement excusables

Alguns amics se'n queixen: «I tu, ¿per què no escrius de política?». La veritat és que la política no és el meu fort. De fet, jo mai no he escrit de política, o quasi mai. Sempre he tingut la sospita que «no ho entenc»: no entenc res de tot això que passa. ¿Volien fer una truita? Doncs la primera operació per fer una truita consisteix a trencar l'ou. Però ningú no s'hi ha atrevit. En conseqüència: no hi ha truita. L'ou continua sencer, potser amb algun badallet en la corfa, i s'ha acabat. Una certa gent esperava una altra cosa, l'esperàvem, i ens ha defraudat. Aleshores, ¿a quin sant «parlar de política»? ¿I de quina «política», si no n'hi ha cap o la que hi ha és «concertada», i tant se val que en parlem o no? En realitat, el moment és altament propici a la poesia lírica, a la metafísica, a l'erotisme, al sarcasme pel sarcasme... Que parlin de «política», si volen, «ells»! Però tampoc. «Els» -la part d'«ells» que podrien interessar-nos- callen. Si de tant en tant obren la boca, és per proferir vaguetats. I que consti que la dreta no és més explícita. De tant en tant, el senyor Abril fa unes declaracions grotesques: pura matèria de psiquiatres. Anem fent. I tal dia farà un any.

Això del nacionalisme

Últimament, els polítics locals solen parlar molt de «nacionalisme». Potser d'una manera desproporcionada a la trista realitat del país, és clar. Es veu que els vents de Madrid bufen ara per aquest cantó: en realitat, sempre han bufat per aquest cantó. Tant se val. El cas és que quan algú diu: «jo no sóc nacionalista», o «el meu partit no és nacionalista», només significa que la respectiva inclinació no va a favor d'un determinat «nacionalisme» sinó que, en canvi, es decanten obertament per l'altre «nacionalisme». Perquè n'hi ha un «altre», i també és «nacionalisme», i resulta inútil dissimular-ho. De fet, cada nacionalisme no s'explica sense un nacionalisme contrari, i en els conflictes habituals ningú no pot optar per una actitud neutral. I si almenys quedés encara algun «internacionalista»! Però ja sabem que són pocs els que s'hi declaren, i encara no arriben a tants els qui han entès què pot ser un autèntic internacionalisme... A mi, personalment, això del «nacionalisme» no m'agrada: la parauleta, vull dir. Tanmateix, sembla que no n'hi altra que pugui servir d'alternativa. Convé denunciar el frau, de tota manera: «nacionalistes», ací, ho som tots: per acció o per omissió, i d'una banda o de la banda oposada. Que ningú no s'enganyi.

ARA O MAI

(1981)

Els valencians estem en el perill immediat de perdre l'idioma. La crisi actual no és comparable amb qualsevol altra que la nostra llengua ha sofert al llarg de la història. Si almenys n'arribem a tenir una consciència plena, ja començarà a haver-hi lloc per a l'esperança. Després encara vindrà molta feina a fer: un gran esforç, lent i complicat, enèrgic.

L'alternativa no serà sinó la nostra desaparició com a poble. Crec que no resultaria lícit limitar-nos a atribuir-ho a «genocidi»: seria, així mateix, una mena de «suïcidi» col·lectiu. De nosaltres depèn.

[...]

Durant el segle XIX i la primeria del XX, la supervivència del català disposava encara d'unes possibilitats d'aguant gairebé rutinàries, d'una inèrcia sòlida. L'ofensiva estatal, malgrat tot, no hi va ser massa eficient. L'aparell de la «*instrucció pública*», primera arma de castellanització que podria haver donat resultats a escala multitudinària, no va aconseguir-los, de moment. El poble catalanoparlant només en sortia «semialfabetitzat» en la llengua forastera, si a tant arribava, i, per tant, escassament permeable a ella a través de la lectura, que era el segon conducte important, aleshores, per a la destrucció de l'idioma. Hi hagué, mentrestant, la Renaixença, i el Modernisme, i el Noucentisme: són maneres de dir, és clar. Tanmateix, ni tan sols en aquelles situacions es produïa un pla d'igualtat en els recursos. Perquè, en la base, hi havia el fet que els catalanoparlants ni tan sols estaven «semialfabetitzats» en la pròpia llengua. Si la «lectura» constituïa el vehicle articulador «culturalment» vàlid en una societat lingüísticament conflictiva, el català duia les de perdre.

[...]

La Segona Dictadura va ser infinitament més dràstica que la Primera, en la seua acció contra la llengua. El Franquisme, des del primer dia, i fins a l'últim moment, s'havia proposat fer desaparèixer el català. Les mesures administratives preses contra l'idioma, amb Franco, no van ser de mera «censura». Hi hagué una «censura» que el català compartia amb el castellà; però hi havia alguna cosa més, una política deliberada de genocidi cultural.

[...]

La «quaresma» de Franco va coincidir amb l'expansió d'uns mitjans de comunicació de masses, dels quals el català era exclòs per principi: la premsa, el cinema, les ràdios, la televisió. Important és l'escola, important la Universitat. En la pràctica, importants són els micròfons i la *càmera*, l'altaveu i la pantalla, gran i petita pantalla. ¿Més? Probablement sí.

[...]

En la desestabilització social del català, i fins i tot en la familiar, la ràdio, primer, i la televisió, després, han estat factors determinants. El cinema hi coadjuvava. Però, a mesura que s'escampava l'ús de la ràdio, s'encetava una situació inèdita: per primera vegada, des de feia gairebé mil anys, en els domicilis de llengua catalana s'introduïa una veu que parlava en castellà –durant hores i hores, cada dia. Ningú no podia ser tan impermeable perquè aquesta ingerència lingüística, ben rebuda, no repercutís en els hàbits col·loquials.

[...]

Parlar d'una qualsevol marginació del castellà, als Països Catalans, no solament és una ximpleria: és, sobretot, afegir als odiosos trucs del genocidi franquista, un plus d'ignomínia.

[...]

Per «salvar» el català, d'un cap a l'altre de l'àrea lingüística, no hi ha més remei que reclamar dels catalanoparlants una fidelitat plena a la llengua, i en tots els aspectes: a l'hora d'escriure llibres i a l'hora de fer publicitat per als productes industrials. La desgràcia és que això falla.

CULTURA NACIONAL I CULTURES REGIONALS
DINS ELS PAÏSOS CATALANS
(1983)

També hauríem de discutir això de «Països Catalans». La fórmula no és precisament antiga, i la divulgació, recent. Però d'alguna manera calia denominar l'àmbit social catalanoparlant. Observo que, últimament, hi ha una retracció a emprar el terme «Països Catalans», i sobretot a Catalunya. Jo suggeriria als qui el bloquegen o el congelen que em facin el favor de procurar-me una alternativa. Quan cal dir «Països Catalans», respecte al passat i respecte al futur, i per a l'avui urgent, ¿quin recanvi ofereixen? La pregunta sobra. Naturalment, els tímids en la qüestió —en la «qüestió de noms»— no vacil·len a incloure en la «literatura catalana» Lull i Marc, Corella i Turmeda, el *Tirant* i l'Escola Mallorquina, i el mateix Llorente, ni que sigui testimonial, i els més pròxims, Llorenç Villalonga o Andrés Estellés. Però en el fons no es tracta solament de «grans figures». En qualsevol moment de qualsevol literatura poden haver-hi grans figures o no: la literatura és tota una altra cosa, un entrellat d'autors i lectors, i fins i tot de no-lectors, que abraça l'àmbit d'un idioma. Sociològicament parlant, és això. I, des d'un punt de vista «barceloní», enmig d'una «Decadència» inanne, ¿on situaríem els rossellonesos i els menorquins del XVIII, que Jordi Carbonell ha exhumat? Rossellonesos sota la monarquia francesa; els menorquins, colònia anglesa.

[...]

Conclusions

1. Una cultura nacional demana prèviament uns límits nacionals. Als Països Catalans, aquests límits, ens el dona la llengua. Encara que no m'agradi parlar de «pàtries», podem dir que, per a nosaltres, la nostra pàtria és la nostra llengua.

2. Podem insinuar que una cultura és, bàsicament, un sistema de referències. Durant molts anys, els escriptors catalans —al marge de l'idioma— han tingut un sistema de referències aliè. Al Principat, això comença a variar a partir del Modernisme. A les Illes i al País valencià, aquesta variació ja és constatable en l'actualitat.

3. No basta cridar «Som una nació», ni cal demostrar-ho, perquè ho som, però una nació exigeix una cultura nacional normalitzada i hem d'espavilar-nos a tenir-la, perquè ens hi juguem el futur. Pera aconseguir-ho, se'ns imposa una opció unitària, de tots els Països Catalans, obligada per la història i provocada per l'esdevenidor.

4. Això vol dir, òbviament, «desregionalitzar» la cultura. Ací, i entre nosaltres, només és «nacional» allò que abraça tots els Països Catalans, i la disjuntiva per a tots és aquesta: o Països Catalans o regionalisme. La segona alternativa comportaria, indubtablement, la fi de la nostra cultura.

[Inclòs al volum col·lectiu *Els valencians davant la qüestió nacional*
(1983). Tres i Quatre]

SAGITARI

(1985)

Salut

Algú, fa poc, em feia precipitar l'atenció sobre la frase de no sé qui: «Un home sa és un home que encara no ha estat reconegut per un metge...». I el qui m'ho comunicava era precisament un metge, i un metge il·lustre, però sense gens de sentit de l'humor. Ell, m'ho explicava, hi veia la possibilitat d'una nova concepció clínica i, sobretot, d'un concepte dubitatiu de la salut... De fet, l'enunciat em sembla raonable, en principi. ¿Hi ha ningú que siga o estiga absolutament «sa»? «Al punt que hom naix comença de morir», diu un vers de Pere March, i que prové d'algun polsós versicle de la Bíblia. És una manera d'expressar-ho. Som matèria orgànica: una cosa corruptible, i que és corromp dia a dia, i des del primer dia. La idea de «salut» no passa de ser una fantasia. Jo no acudiré al meu metge mentre no em faça mal una qualsevol parcel·la del cos, però això no vol dir res. Si tinc una suau migranya, m'apanyo amb una aspirina, d'acord. ¿I no deu ser aquesta migranya un «síntoma» d'una deterioració letal? No seré jo qui ho sabré. L'examen d'un facultatiu atent sempre ens descobrirà una malaltia o una altra: de la melsa, de les artèries, del fetge, del cor, d'un budell, d'una glàndula, d'una neurona, de què sé jo... La vida –la vida humana- es basa en la malaltia, abans que res. «*Nemo sociologicus nisi biologus...*». I perdoneu-me la pedanteria.

Hedonisme

D'un temps ençà, la noble paraula «hedonisme», pròpia i pràcticament exclusiva dels manuals d'història de la Filosofia, s'ha banalitzat d'una manera escandalosa, i, estant-ne a favor o en contra, tothom l'empra sense massa escrúpols. De fet, és clar, aquesta trivialització només reflecteix una actitud ètica menor, d'anar per casa, gairebé automàtica: la de «passar-s'ho bé» mentre siga possible. I s'explica, en gran part, per una decadència general d'allò que en Pla solia dir-ne «dolorisme». No es tracta de cap novetat, em sembla. Si miràvem atentament la cosa, resulta que el procés de la «civilització» -de l'occidental, concretament- ha estat una temptativa sostinguda per eliminar el «dolor», i les seves causes i els seus efectes. Si mai no ha deixat d'haver-hi un cert personal que ha vist en el «sofriment» una font de mèrits sobrenaturals, la tendència ha estat mitigar-lo o suprimir-lo, bé acudint a Lorda, bé acudint a la farmàcia. Més a la farmàcia que no pas a Lorda. I d'aquí no ens hem mogut encara, perquè encara hi ha molt a fer. Una presumpta ideologia que propugne el «plaer» com a contrapartida, no acaba de veure's definida. ¿Per què? Potser perquè el «plaer» no és sinó una entelèquia: en tot cas, és ben poca cosa, i tampoc no paga la pena d'encaparrar-s'hi en excés. D'altra banda, la tergiversació verbal a què ens tenen acostumats els moralistes fa que sovint anomenem «plaers» la tímida satisfacció d'unes necessitats fisiològiques elementals: la taula i el llit, per exemple. Això és una exageració. En realitat, l'autèntic símbol de l'«hedonisme» és l'aspirina...

Cultura popular

Això de la «cultura popular» és, en teoria i en la pràctica, un embolic molt gros. Sempre he trobat que és una fórmula confusionària. Alguna vegada –*mea culpa!*–, induït per la lectura de Gramsci, també jo he parlat d’una possible «cultura nacional-popular», però em sembla que divagava. Només hi ha una «cultura»: la que la gent culta qualifica de «cultura». Fins i tot la «contracultura» no és sinó una «cultura» més sofisticada que la de les universitats i les acadèmies. ¿La «subcultura» dels tebeos, dels telefilms, dels *digests*? És això: una «cultura popular» del folklore –siga l’heretat, siga el de les discoteques–, ja pertany a un altre territori de consideracions: el de l’antropologia cultural, o d’alguna altra «ciència» similar, en les quals «cultura» significa «comportament col·lectiu». El drama, evident, és que la «cultura-cultura» només ha estat accessible per a un sector minoritari de la societat. Ho diré bruscament: era –i és– cara. No solament són cars els seus productes –un llibre, una entrada de teatre o de concert, un desplaçament per a visitar museus–: ho és també l’educació prèvia que faça això atractiu. Tal com funciona el món en què vivim, si la «cultura» ha de ser «popular», o volen que siga «popular», només té un camí: el de ser barata, i el de preparar-ne o estimular-ne la demanda. Amb els sistemes d’ensenyament vigents –i no sols el carpetovetònic–, les criatures abandonen els estudis, elementals o superiors, amb una escassíssima curiositat intel·lectual, i de vegades amb un odi formal a la «cultura». I, després, els preus.

DOS QUADERNS INÈDITS

(2004)

Quadern VIII

(30-IV-1954 / 31-VII-1954)

19, nit

De retorn d’aquesta excursió de Barcelona i Mallorca, com que no tinc ganes d’esforçar-me a coordinar-ne els records, consignaré notes disperses a mesura que em vinguen al cap.

[...]

L’AVIÓ. El trajecte Barcelona-Ciutat de Mallorca el vaig fer amb avió. Era el meu «baptisme de l’aire», com solen dir. M’encantà el viatge. Tres quarts d’hora, aproximadament. No vaig sentir molèsties, com temia i em pronosticaven. El retorn a València l’he fet també per via aèria. L’horta, vista de l’avió estant, resulta bellíssima.

[...]

PETIT MÓN LITERARI. El mallorquí. L’he qualificat de tancat i suficient. Els mallorquins es basten a ells mateixos. Això té molts avantatges, però innombrables perills. Els escriptors joves que hi he conegut són, quasi tots, gent estupenda, culta i agradable. Els vells tenen un aire de mòmies deliciós.

SANTANYÍ. Anàrem a veure Blai Bonet, que està molt greu. Dinàrem a casa Bernat Vidal, que és l’apotecari del poble. Visitàrem unes cales bellíssimes i vérem la processó del Corpus.

JOCS FLORALS. Inefables. Pitjors, d'ambient, que els d'ací. El poeta de la Flor Natural fou Llorenç Moyà. Entre els premiats hi havia Fages de Climent, Bernat Vidal, Josep M. Llompart, Guillem Colom, Jaume Vidal, Baltasar Coll... Jaume Vidal no hi era. Coll, com que és seminarista, no l'hi deixaren venir.

[...]

DHEY. No vaig coincidir enlloc amb Llorenç Villalonga. Ho he lamentat. La reedició de *Mort de dama* ha tornat a posar d'actualitat el seu nom. Cela deia que *Mort de dama* és un llibre corrosiu. «*Este Villalonga es un cenetista, un aristócrata de la CNT*». No conec encara el llibre de Dhey. Però si Cela el considera «corrosiu», ho deu ser bastant.

MASCARÓ. L'he conegut a casa de Moll. Joan Mascaró fa ara de professor a Cambridge. És un especialista en literatura hindú. M'ensenyà una foto seua vestit d'indi, de l'època en què vivia a Ceilan. Mascaró té un aire d'il·luminat i unes idees ben en consonància amb el seu aspecte.

- Viu a la lluna –en deia Moll.

Parlàrem, en un apart, de temes urbanístics, i d'això passàrem Déu sap a quines –i a quantes- coses. Lamente en ocasions com aquesta que la meua mala memòria no em permeta de donar ací un report extens de les converses.

LLIBERTAT. Em deia Mascaró:

- Jo veig així el problema de la llibertat: un home situat davant del teclat d'un piano, si té les mans lligades, no hi podrà tocar; en el millor dels casos hi donarà colps, i farà un soroll indiscernible i caòtic; la primera condició per a tocar bé el piano, doncs, serà tenir les mans lliures; però això, per altra part, no és suficient; cal saber solfeig, cal saber música, perquè realment puguem utilitzar el piano d'una manera justa i profitosa...

PROGRESSISME. També Mascaró m'explicà la seua fe progressista. És clar que el terme *progrés* resulta massa feixuc per a un home com ell, imbuït d'ideologies orientals. Mascaró creu que el món tendeix incessantment cap a una meta de «perfecció». Si hi ha moments que la humanitat sembla retrocedir en la seua marxa ascendent, això no és exacte més que en aparença. El camí cap amunt, em deia, no és recte sinó que fa zig-zagues. Ara ens trobem en una conjuntura en què es desvia cap a un costat. La ruta, però, segueix pujant, encara que d'una manera imperceptible. El perfeccionament que pertoca de realitzar al nostre temps, segons Mascaró, és el de la justícia social. Potser provisionalment exigisca certs sacrificis d'altres guanys ja consolidats, però el resultat, al capdavall, serà una major perfecció...

POESIA LOCAL. A Mallorca hi ha una forta discrepància generacional –és a dir, d'estètica i de caràcter humà- entre els poetes. D'un costat, les restes de la vella «Escola», que ara presideix, poc més o menys, Guillem Colom; de l'altre, els joves apareguts en la postguerra. Entre els uns i els altres es creuen dites malèvols, com és natural.

Sueca, 10, de matí

No em sembla tan corrosiva com tot això, aquesta excel·lent *Mort de dama*, de Llorenç Villalonga. Suppose que el text ara reeditat no estarà esporgat. La sàtira de Dhey, mirada des del punt de vista mallorquí, potser serà infinitament més dura i mordaç del

que jo em pense. De tota manera, Dhey no té aquell punt d'agror que caracteritzava la sàtira del seu germà Miguel. Sanchis em deia que moltes coses que signava Miguel les escrivia Llorenç. Tots dos tenen un evident aire de família, en l'ordre literari. No solament per la tònica dels seus escrits –més violenta en Miguel-, sinó també per la matèria. *Mort de dama*, *Miss Giacomini* i *El tonto discreto* es desenvolupen en la inefable Mallorca provinciana de «botifarres», turistes i regionalistes. Fins i tot, alguns personatges passen d'una novel·la a l'altra, d'un Villalonga a l'altre. Donya Obdúlia Montcada, l'explotà Miguel Villalonga en aquella secció del primer *Espanyol*, que es titulava «El corazón me manda», si no m'enganyo. I conste que D. Obdúlia, en mans dels Villalonga, resulta un tipus magnífic en el seu estrofarisme. *Mort de dama* ens la presenta a les acaballes de la seua vida –i el llibre de Dhey s'ocupa d'altres figures tant o més que de l'exuberant senyora mallorquina-, però, amb tot, el seu caràcter hi queda ben retallat i viu: un parell de petites anècdotes li han estat suficients a Llorenç per a donar-nos la gràcia sencera d'aquella dona «goiesca» -o potser millor: valleinclanesca. Recorde que Miguel Villalonga, en reprendre el personatge de D. Obdúlia, n'accentuava els trets: ella era «goiesca», però el difunt escriptor mallorquí ho era més encara –la seua prosa i la seua manera, vull dir. Em resulta molt curiosa aquesta literatura dels Villalonga. La seua mateixa limitació, o especialització temàtica, suposa una inesgotable enginyositat. I fa l'efecte que els dos germans escriptors es divertien profundament treballant-hi. El petit món mallorquí, que feren objecte dels seus escrits, ha de tenir ben poc d'imaginari. Ha de ser només imaginari en aquella part insignificant que les necessitats de la literatura fan imprescindible. Potser per a un mallorquí serà fàcil rastrejar-hi identitats o pareguts. *Mort de dama* té un cert aire de novel·la de clan. Això explicaria l'escàndol que promogué, l'any 31, en aparèixer. Però, més enllà de la sàtira personal, hi ha la sàtira social, i en aquest cas, el llibre de Dhey és una deliciosa prolongació de certes pàgines de *L'illa de la calma*. Una prolongació i una superació: perquè Rusiñol no era mallorquí ni s'interessà –com a part naturalment viva de la ciutat- en les xafarderies de la gent, ni la seua sàtira, per tant, podia tenir el caràcter d'autodefensa. Llorenç Villalonga adopta, davant la societat mallorquina que pinta, una actitud de burla, però no de burla gratuïta. Ell és un mallorquí que mira amb ulls impacients les bestieses i les petites misèries dels seus compatriotes: no li manca comprensió, però a vegades deixa entreveure que l'anima una intenció de signe positiu. Per exemple, quan parla del regionalisme de *variété*, escriu: «Si Mallorca representa qualque cosa, la modalitat mallorquina no morirà com el castissisme de la cupletera que en abandonar el mantó de Manila queda convertida en una qualsevol; pel contrari, aquesta modalitat, si existís, imprimiria el seu to a tot el que la rodegés». La sàtira de Dhey, com totes les sàtires, té un fons moralitzant. Ni que siga el fons d'una mentalitat lleugerament divuitesca, gal·licista i juganera. D. Obdúlia, Aina Cohen, el marquès de la Collera, però, són alguna cosa més que ninots grotescs: són autèntics personatges de novel·la. Dhey en fa una anàlisi delicada, subtil. *Mort de dama* té, en aquest sentit, tantes pàgines admirables com en té en l'aspecte satíric. Això salva el llibre de quedar en una mera crònica divertida de la vida provinciana de Mallorca. Al costat de capítols que s'aguanten sobre el pintoresc, i d'alguns altres que són estupendes reflexions sociològiques referents als mallorquins, n'hi ha que qualifiquen Llorenç Villalonga de

gran novel·lista –i no exagere. Llevat d’algunes reiteracions, quasi textuais, però no massa extenses, *Mort de dama* no té defectes. Resulta un llibre singularíssim, que, en certa manera, enllaça amb els de Salvador Espriu, i que –crec- ha donat origen a la breu plèiade de prosistes mallorquins que, a «Les Illes d’Or», estan cultivant una prosa lleugerament satírica, més aviat humorística, sense la força, però, ni la transcendència de Dhey.